

İstanbul Bilgi Üniversitesi
İstanbul'da Kültürel Çeşitliliğin Sivil Toplum Aktörlerini
Güçlendirme ve Kapasite Geliştirme Projesi

KENTLERE GÖÇLE BİRLİKTE DEĞİŞEN/DÖNÜŞEN CEM VE 12 HİZMET

Naz (Durnaz) Atmaca

İstanbul, 2018

İÇİNDEKİLER

1. Kavramsal-Tarihsel Çerçeve	4
1.1. Çözüm arayışı (mı?)	7
1.2. Nedir bu cemevi dedeliği ve talipliği?	8
2. Kendinin değil, kentin zamanı ve kurallarına uyma dönemi	10
2.1. Yeni cem erkânı ve asimilasyon ilişkisi	11
2.2. Yeni bir çözüm arayışı olarak cemevi inşa etmek	15
3. Şah Kulu Sultan Dergâhı ve 12 Hizmet	17
3.1. Mekânsal-kurumsal farklılıklar	18
3.1.1. Dergâh-Cemevi ayrımı	18
3.1.2. Alevi inancı kadar eskidir cemevi	19
3.2. Dergâh ve cemevinin kurumsal özellikleri	20
3.3. Mekânsal- kökensel farklılıklar	21
3.4. Gerilimler	22
3.4.1. Dergâh yönetimi ile dergâha gelenler (ceme katılanlar ve 12 hizmeti görenler) arasındaki gerilimler	22
3.4.2. Şahkulu Sultan Dergâhı yönetiminin cem içinde yürütülen hizmetlere genel bakışı	25
3.4.3. 12 Hizmetten birini/birkaçını görenlerin kendi iç çelişkileri/gerilimleri	26
3.4.4. Dışarı (sünni dünya) ile gerilimler	30
3.5. Ele alınan hizmetler	31
3.5.1. Süpürgeci hizmeti	34
3.5.2. Çerağcı	34
3.5.3. Zakir	36
3.5.4. Gözcü	37
3.5.5 Tezekar (İbriktar)	38

Sonuç	39
EKLER	43
Şahkulu Sultan ve Külliyesi	43
FOTOĞRAFLAR	44
Hubyar Cem Erkânı	44
Şahkulu Cem Erkânı	51

Özet

Aleviler, asırlardır köyden köye göç ederken inançlarının da kendi içinde değişim ve dönüşüm yaşadığı aşikârdır.¹ Bu değişim ve dönüşüm kendi iç dinamikleri ile yavaş ve yatay bir seyirde olduğundan Alevilik için sorun olarak görülmemiş ve “yol bir süre bin bin bir” şeklinde yorumlanarak, içselleştirilmiştir. Ancak 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra kentlere yapılan göçün neticesinde dede-talip, ocak, müshahip gibi bağlar yavaş yavaş kopmaya başlamış, dönemin siyasi etkisi ile de Alevi inancının geleneksel biçimde yaşanması ve ritüellerinin yerine getirilmesinde zorluklar yaşanmıştır. 1980’li ve 90’lı yıllarda yaşanan gelişmeler neticesinde ise Aleviliğe ilgi artmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda Dergâhlar başta olmak üzere inanca cevap verebilmek adına vakıf, dernek ve birçok cemevi açılmıştır. Ancak kente göç neticesinde siyasi nedenlerle oluşan zorluklar; müshahiplik, görgü erkanı, düşkünlük gibi kurumsal/inançsal bağların çözülmesi ve Alevi ritüellerindeki batini yönün kent ortamında yaşam alanı bulamaması gibi nedenlerin geleneksel Aleviliğin kamusal alanda, birlikte (toplucu) yaşanmasını neredeyse imkânsız hale getirdiği anlaşılmaktadır. Bunun çözümü için bazı girişimler neticesinde yeni bir erkân yazmak ve dedelere eğitim vererek Alevi inancına yeni bir yön vermenin adımları bazı vakıf ve dernekler (başta Cem Vakfı ve onun öncülüğünde oluşturulan dedeler kurulu) tarafından atılmıştır.

Bu çalışmada da Türkiye’de Hacı Bektaş’tan sonra en büyük dergâh olan Şahkulu Sultan Dergâhı seçilerek, Alevilerin 1950’lerde başlayan, 90’larda doruk noktasına ulaşan büyük kentlere göç süreçleri ve bunun ceme, özellikle de 12 Hizmet ritüeline yansması incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Göç, Cemevi, Şahkulu Sultan Dergâhı, Cem, 12 Hizmet, Dönüşüm

¹ Bu çalışma, İstanbul’da farklı etnik ve kültürel alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum aktörlerine yönelik olarak 1 Nisan 2017- 31 Mart 2018 tarihleri arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi bünyesinde düzenlenen *İstanbul’da Sivil Toplum Aktörlerini Güçlendirme ve Kapasite Geliştirme* eğitim projesi kapsamında hazırlanmıştır.

1. Kavramsal-Tarihsel Çerçeve

Cem; içinde hizmet, muhabbet ve lokma bölümlerinin bulunduğu, süreğine göre dede veya babanın yönettiği, kaynağını Kırklar Ceminden alan, mitolojik öğelerin sembolleşerek özellikle hizmet bölümünde ilahi aşk ile uygulandığı, 12 Hizmet adı altında bugünlere gelen ritüeller bütünüdür. Cemde kadın-erkek Cemal Cemale oturarak ibadet edilir. Cemin ocaklara, yörelere ve süreklere göre çeşitli uygulamaları, işlevleri vardır. Birlik Cemi, Görgü Cemi, Musahiplik Cemi, Abdal Musa Cemi, Perşembe Cemi...

Geleneksel cem ibadeti içinde yapılan muhabbet, cemin 12 Hizmet (marifet aşaması) dışında kalan öğretici ve aydınlatıcı boyutu/bölümüdür. Yöreden yöreye veya sürekten süreğe farklılaşmaktadır. İnsanların ceme toplanmasından sonra, dede tarafından dar duasının (akşam gülbenginin) verilmesinin hemen akabinde, yörelere ve süreklere göre dedenin veya gözcünün “destur erenler rahat oturun” demesi ile başlar. Ceme katılanların tümünün muhabbeti ortak yürüttükleri bilinir. Kimi zaman söz, kimi zaman bağlama eşliğinde ozanların nefesleri ile açılan geliştirilen muhabbette Hz. Muhammed’in, Hz. Ali’nin, On İki İmamların, Hz. Fatıma’nın, Peygamberlerin, Erenlerin batını yönleri işlenir. Yine yörelere ve süreklere göre gönüller semahı dönülür.

Geleneksel cemlerde, ceme getirilen lokmaların dağılması da muhabbet bölümü içinde yapılabilir. 12 Hizmet içinde, duası yapılarak, daha önce pişirilmiş olan kurbanın eti ve getirilen farklı lokmalar (elma, üzüm, kömbe, çörek vb.) paylaşılır. Lokmaların paylaşımından sonra muhabbet bölümü, dedenin veya zâkirin okuduğu nefesler ile sonlandırılır.

12 Hizmetten oluşan cemin hizmet bölümü ise gülbenklerin söylenişi, semahların dönüşü dâhil olmak üzere, bu hizmetlerin uygulanış biçimi de ocaklara ve süreklere göre farklılaşabilmektedir. Aleviler-Bektaşiler, bu durumu bir zıtlık, bir karışıklık olarak yorumlamazlar. Aksine “yol bir, süre bin bir” şeklinde ifadesini bulan bir zenginlik olarak ele alırlar. Ancak altı çizilerek tekrar edilmesi gereken, ocakların ve süreklere ister Dedegan² ister Babagan³ olsun 12 Hizmetin kaynağının dayandırıldığı yer Kırklar Cemidir. Kırklar

² Soyunu Hz. Fatıma ve Ali üzerinden Hz. Muhammed'e dayandıran karizmatik kişiler öncülüğünde kurulan farklı ocaklara bağlı kol.

³ Bektaşilikte, dedebaba unvanıyla pir postunda oturan ve Hacı Bektaş Veli'yi temsil ettiği kabul edilen dervişe bağlı tarikat kolu.

Cemi ise Alevi- Bektaşî anlatısında Hz. Muhammed'in Miraç'ının mitolojik özellikler ile anlatılması üzerine kuruludur.⁴

12 Hizmet sahipleri ve görevleri

1. *Dede/Pir/Mürşit: Bu hizmete pirlük hizmeti diyoruz. Cemin genel gidişatını pir belirliyor.*
2. *Rehber: Cemi yönetmekle görevli pirin yardımcısıdır.*
3. *Çerağ/Delil: Cem meydanı ile beraber gönülleri ve bilinçleri aydınlatandır.*
4. *Gözcü: Gönül gözü ile bakıp ham ervahları hamlıklarından dolayı uyarandır.*
5. *Zâkir: Sesi ve sazı ile birlik halinde dile gelmemizdir.*
6. *Süpürgeci: Cemmeydanı ile beraber gönülleri ve art düşünceleri temizleyendir.*
7. *İznikçi/Meydancı: Cem meydanının dirliğini, düzenini sağlar.*
8. *Niyazcı/Kurbancı/Lokmacı: Helal kazançla elde edilmiş lokmaların Cem meydanına ayırım gözetilmeksizin getirip adaletli şekilde dağıtır.*
9. *Saka: İmam Hüseyin'in şahsında yaşamın var olması ve devam etmesinin önemini canlara idrak ettirendir.*
10. *Tezekar/İbrikar: Bedensel temizlik ile beraber düşünsel ve duygusal yıkanmadır.*
11. *Peyikçi/Haberci: Duymadım, bilemedim dememek için görevlidir.*
12. *Kapıcı: Kötü duygu ve düşüncelerin pir u pakların meydanı olan Cem meydanına gelmemesini sağlar.⁵*

Cemlerde “On İki Hizmet” başlığı ile sürdürülen görevlerin hemen hemen tüm Alevi bölgelerinde birbirine benzediği söylenebilir. Ancak kimi hizmetlerin adı ve sırasının değişebildiği durumlar da vardır.⁶ Ayrıca cem ritüelinde icra edilen hizmetin adı aynı olmakla birlikte hizmetçi sayısı ve icra şekillerinde de değişiklikler olabilmektedir.⁷ Dolayısıyla, Anadolu ve Balkanlarda birbirinden farklı ocakların, farklı sürelerinin olduğunu ve bunların her birinde 12 Hizmetin değişiklik gösterebildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu süre farklılığı, yukarıda da belirttiğimiz üzere bir sorun değil, bir zenginlik olarak görülmüş ve benimsenmiştir. Zaten kentlere göçmeden önce her ocağın kendi benimsediği erkânı

⁴ Özmen, Singeler ve Rıza Kenti: Alevilik/ Bektaşîlik, Cilt 1, 368.

Aytekin, Buyruk, 7.

⁵ Kaptan, Cem nedir, <http://www.alevitentum.de/html/028.html>, Erişim Tarihi: 11. 12. 2017

⁶ Birdoğan, Anadolu'nun Gizli Kültürü, 266.

⁷ Ersal, Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi-Çubuk Havzası Örneği, 487.

uyguladığı, dışarıya kapalı olduğu, kendisi ile görgü erkânından geçmeyen birini ceme almadığı ve bütün bunların sorun olarak görülmediği bilinmektedir. Kısacası her ocak, bildiği, dedesinden gördüğü erkânı uygulamış ve aktarmıştır. Ancak 1950'lerde başlayan, 60'larda yoğunlaşan, 80'ler ve 90'larda doruk noktasına ulaşan kentlere, özellikle de büyükşehirlere ve yoğun olarak da İstanbul'a göç ile birlikte bir yandan Alevilerin kamusal alanda görünürlükleri artmış diğer yandan ise 12 Hizmetin hızla değişip dönüşmesine yol açmıştır. Büyük kentlere göç ile birlikte daha çok yöre dernekleri etrafında toplanan Alevilerin özellikle 2 Temmuz 1993 Sivas, 12 Mart 1995 Gazi olayları sonrasında yoğun bir şekilde cemevlerine yöneldiği söylenebilir.⁸ Her ne kadar bu yönelişin temelinde yaşanan olaylara duyulan büyük tepki olsa da Alevilerin yıllardır yerine getiremedikleri inanç pratikleri, dışlanma ve aşağılanmanın da bunu arttırdığı söylenebilir.

Aleviler, büyük şehir ortamında kendilerini gizleseler de (cem ayinlerini ve kurban ritüellerini gizlice yapma, hatta zaman zaman cuma namazı ve mevlit gibi Sünni inanç pratiklerini yerine getirme), belli bir noktada görünür olma durumunda kalmışlardır. Bu görünürlüğün özellikle belli zamanlarda (cenazeleri olduğunda) onları zor durumda bıraktığı söylenebilir. Ya cenazeleri camiye alınmamış ya da alınsa bile çok kötü muamelelere maruz bırakılmıştır. Bazı hocaların "Alevilerin cenaze namazı kılınmaz" diyerek cenaze namazını kıldırılmayı reddettikleri TBMM tutanaklarına da geçmiştir⁹. Bazı camilerde ise morgun elektrik fişi çekildiği için caminin morguna konan cenazelerin kokması o insanların acısının dayanılmaz boyutlara çıkarmış ve sonrasında büyük travma yaşamalarına yol açmıştır.

Belediye seçimleri vardı, P...’te bizim diye bir akrabamız, kardeşimiz vardı. Ortadoğu’yu bitirmiş Ankara’da bilgili bir çocuktu. Kendi köyümüzün insanı, o da aday. Biz gittik kamyonet üstünde oy toplamak için gezdik. Neyse bir yere gidiyor arabaları köprüden uçuyor. Rahmetli oldu yani. Boğuldu suda. Gittik cenazesine, P..... Camiinde toplanmış. Oradaki vatandaşın biri, bak namaza gelmeyin de görürsünüz, göreyim sizi dedi. Aynen böyle, hiç unutmuyorum. Yani bu cemevlerinden önce, çok eski. Bunu duyunca ben hemen gençleri toparladım. Bir araya gelin, sakın dağılmayın, bir olay olursa artık karşılık vereceğiz başka çare yok. Bizi grup görünce çekildiler kenara, cenaze erkânını yürütüldü, biz aldık cenazemizi defnettik. Onu anlatmak istiyorum.¹⁰

⁸ Mehmet Yaman, Alevilik: İnanç, Edep, Erkan, 412.

⁹ Ali Yaman, Alevilik’te Dedelik ve Ocaklar, 181.

¹⁰ A. 25. 10. 2017 tarihinde Şahkulu Sultan Dergahında yapılan görüşmeden.

1.1. Çözüm arayışı (mı?)

Alevilerin kentte yaşadığı ve çözüm bekleyen en büyük sorunlardan birinin cenazelerinin kaldırılması olduğu söylenebilir. Bu sorun 1990'ların başında, Alevilerin yoğun olarak yaşadığı bazı semtlerde, kendi imkânlarıyla cemevleri yapmaya başlanmasıyla giderilmeye çalışılmış, Alevilerin kendi kimliklerini biraz daha güçlü bir şekilde ifade etmelerinin de önünü açmıştır. Ancak bir inanç kurumu olarak o dönemde yapılan cemevleri sayıca çok az ve yetersizdir. Yukarıda belirttiğim üzere, öncelik “Cem Erkânı”nı yürütmek değildir. Amaç, ortada kalan cenazeleri kaldırmaktır. Yine de daha önce inançlarını kendi evlerinde yaşamak zorunda olan Alevilerin büyük zorluklar ve emekler verilerek açılan Karaca Ahmet, Şahkulu Sultan vb. dergâhlarda da inançlarının gereklerini yapmaya başladıkları söylenebilir. Muharrem erkânı, Şubat ayı içinde çoğunlukla 2. haftası tutulan Hızır orucu (yöreden yöreye değişen günlerde üç gün, beş gün ve yedi gün tutanlar olmak üzere) akşamında Hızır Cemi, Perşembe Cemi vb., cenaze erkânı, adak kurbanlarının yerine getirilmesi, hakka yürüyen canın ardından yedinci gün ve kırk yemekleri verilmesi gibi ibadet ve ritüellerin gerçekleştirilmesi kent ortamında büyük rahatlık sağlamış, cemevlerinin görünürlüklerini daha da artırmıştır.

Ancak bu ilgi beraberinde başka sorunlar da getirmiştir. Bu sorunların başında ise ülkenin farklı bölgelerinden gelen, farklı ocaklara bağlı, farklı erkân-sürelerin uygulandığı insanların, bir cemevinde cem olmak zorunda kalması gelmiştir. Her biri farklı sürelerden gelen insanlar bazen diğer sürelerin cemlerine ilgi göstermemiş, bazen daha ileri giderek eleştirmeye başlamıştır. Kısacası herkes kendi erkânında gördüğü cemi anlatmaya, “bu cemler cem değildir, yanlış yapıyorsunuz. Aslında cem bizim erkânımızdaki gibi olmalı” diyerek kendi uyguladıkları erkânın gerçek erkân olduğunu ileri sürmeye başlamışlardır. Kimilerinin ise “biz sizin ocağı hiç duymadık böyle bir ocak yok” minvalindeki cümlelerle diğer ocakları kabul etmedikleri bilinmektedir. Tüm bunlara dede-talip ilişkisinin neredeyse kaybolmuş olması, inancın büyük oranda asimilasyonun etkisinde kalması gibi durumların da eklenmesiyle cemi bilenler uygulanan erkân bakımından, ilk kez ceme katılanlar ise yukarıda sayılan farklı anlayış ve yargılardan dolayı onu anlamakta sorunlar yaşamışlardır. Nitekim, özellikle ilk defa bir ceme katılanlar tarafından, cem içinde yürütülen 12 Hizmetin kaynağının ne olduğu, Kuran'ın hangi suresinde bunlarla ilgili ayetler bulunduğu, neden cemevlerinde abdesthanenin olmadığı, dedenin niye Kuran okumadığı, neden kadın-erkek beraber ceme

girildiği, neden kadın-erkek karışık bir şekilde oturulduğu ve kadınların başları açık olarak ceme nasıl gelebildiği gibi soruların sorulması bu anlamama durumunu göstermektedir.

Tüm bunlar, Alevilik üzerine düşünen, eser üreten bazı kişileri ve dergâh, vakıf, cemevi gibi kurum yöneticilerini bir anlamda kafa karışıklığını gidermek için çözüm arayışına zorlamıştır. Kimi kişiler ve kurum yöneticileri yaşanan sorunlara çözüm bulmak için bu arayışa girse de, bazı kişi ve kurumların ise bu durumu kendi çıkarları için bir fırsat gibi gördüğü söylenebilir. Nitekim bu sürecin, sonrasında neye mal olacağı çok da hesaplanamayan dedeler kurulunun oluşturulmasıyla “tek tip cem”¹¹ ve tek bir erkân oluşturmaya doğru evrildiği anlaşılmaktadır. Dedelere ve zâkirlere özel kurslar verilerek bu erkânı öğrenmeleri istenmiş ve gittikleri yöresel cemlerde bunu uygulamaları sağlanmıştır.

İstanbul’un büyük bir bölümü bundan 10 sene 15 sene önce kısmen Cem Vakfı’nın Alevi İslam Din Hizmetleri tarafından hazırlanan bir erkânname var. Biraz da şekilci, biraz da kuralcı, Anadolu Aleviliğinin biraz da uzağında olan, biraz da şekilciliğe giren bir erkân var. Ama biz bunlara genellikle karşı çıkıyoruz özellikle Şahkulu Dergâhında. Bizim geçmişte özümüz; dedelerin, pirlerin taşıyıcı oldukları bir erkân olmasını istiyoruz. Zaman zaman müdahalede ediyoruz. O cem erkânlarında, dosyaya dayalı bir erkân sistemi var. Hiç üzerine vazife olmadığı halde Kuran ayetlerinden, ayet gösterme şu ayet vs. referans gösterme, bunu da pek doğru bulmuyoruz.¹²

Özel televizyon kanallarının yaygınlaşmaya başlamasıyla Alevi kanallarının da önü açılmış ve özellikle Cem TV cemleri canlı vererek bu tek tip “cem erkânı”nın iyice pekişmesine ve büyük çoğunlukla kabul görmesine yol açmıştır. Canlı yayınlar sayesinde vakıflar, dergâhlar, cemevleri gibi kurumlar ve dedeler, zakirler gibi hizmet sahipleri hatta cemevi cemaati bir anlamda ünlü olmuş, “ocak dedeliği” ve “ocak talipliği”nden, “cemevi dedeliği”¹³ ve talipliğine” geçilmiştir”

1.2. Nedir bu cemevi dedeliği ve talipliği?

Karizmatik kişiler öncülüğünde yüzlerce yıl öncesinde kurulan ocaklar, sonrasında o ocağın soya dayalı toplumda yer edinmiş saygınlığı olan, o ocağın seçilen, sözü geçen dedeler ve

¹¹ Yaman, Alevilik’te Dedelik ve Ocaklar, 188.

¹² B. 03.11. 2017. Tarihinde Şahkulu Sultan Dergahında yapılan görüşmeden.

¹³ Dedekargınoğlu, Dünkü ve Bugünkü Alevilik, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 56, 2010, s 340

onların önderliğinde yürütülen cemler gitmiş, bunun yerine vakıfların, derneklerin ve cemevi yöneticilerinin seçtiği; gelenekten kopan ve “cem erkânını” kursta öğrenen, erkân bilgisi yeterli olmayan, bir anlamda yöneticileri onaylayan atanmış dedelerin ve onların (yürüttüğü) tek tip cem dönemi başlamıştır. Bu durumun, aynı zamanda, dede’yi cemevinin herhangi bir ücretli çalışanı¹⁴ yaparak otoritesini sarstığı söylenebilir. Kent ortamında ocak dedeliğinin ağırlığı kalmadığı için, cemevi dedelerinin ve yapılan cemlerin de ceme katılanlar üzerinde denetim ve yaptırım gücü büyük oranda kaybolmuştur. Cemlerin büyük oranda artık sembolik olarak yapılabildiği söylenebilir.

Talipler açısından ise, faklı ocakların taliplerinin daha çok buldukları bölgedeki cemevi etrafında toplandıkları görülmektedir. Bulunulan/yaşanılan yerin belirlediği bu cemevlerine giden talipler, cemevleri yöneticileri tarafından görevlendirilen ve başka ocaklara ait dedelerin yönettiği, adına “Kısır Cemi” denilen cemelere katılmakta ve bu cemevlerinin üyeleri¹⁵ olmaktadır. Talipler; cemevinin talibi olmuşlardır, ancak cem erkânına doğrudan katılmadıkları için de daha çok izleyici, yani o cemevinin pasif birer üyesi konumunda kalmışlardır. Cemevi talibi olarak, cemevinin sosyal, kültürel, inançsal hizmetlerinden zaman zaman faydalanmakla beraber, karar verici konumda olmadıkları söylenebilir.

Cemevi talipliği, ocak talipliğinden farklı olarak herhangi bir yükümlülük getirmemektedir. Artık kendilerinden herhangi bir hesap sorulamayan, görgü-sorgu yapılamayan, hatta kendileri dedelerden hesap sorar konumda olan taliplerin, dedelere göre daha güçlü duruma geldikleri söylenebilir. Ancak buna rağmen hem dede hem de talipler açısından durum ne olursa olsun, cemlerin göç öncesine göre işlevselliğinin büyük oranda azaldığını söylemek mümkün görünmektedir. Cemlerin, bilinçli ve/veya bilinçsiz bir şekilde, geleneksel cemler ile kıyaslanmayacak kadar değişime uğrayarak, çoğu zaman “Eğitim Cemi” adıyla gerçekleştirildiği söylenebilir. Sonuç olarak bu cemlerde asıl söz dergâh, vakıf veya cemevi yöneticilerinin olduğu; dedeler ve taliplerin ise o cemevinin dedesi ve talibi konumunun dışında fazla bir işlevinin kalmadığı anlaşılmaktadır. “*Dedeler desen, zavallım bu makamda oturuyor ama yönetimin baskısı altında. Dede bu duayı oku, bu duayı okuma. Dede onu yapma, bunu yap. Bu da var.*”¹⁶

¹⁴ Yaman, Alevilik’te, Dedelik ve Ocaklar, 190

¹⁵ Yıldırım, Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Dönüşümün Ana Eksenleri, Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Dergisi, 148, s 62, 2012.

¹⁶ C. 23.10.2017, Şahkul Sultan Dergâhında yapılan görüşmeden.

2. Kendinin değil, kentlin zamanı ve kurallarına uyma dönemi

Kentlere göç öncesinde Alevilerin köylerde doğaya uygun yaşam ve inanç tarzı olduğu bilinmektedir. Göç ile birlikte kentte zaman, mekân ve para farklı bağlamlar kazanmış ve daha önemli bir hale gelmiştir. Kent insanı, baharın gelmesiyle beraber işini yapan, kış ile beraber evine kapanarak ibadet eden köy insanından farklıdır. Artık doğanın veya kendisinin değil, kentlin ya da işverenin belirlediği zaman ve mekâna uymak durumunda kalınmakta, çoğunlukla oturlan bölgeden daha uzak yerlerde çalışarak geçim sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu durum ise anlaşılacağı üzere inancın yaşanması bakımından zamanı ve mekânı son derece önemli kılmaktadır.

Zaman, mekân ve çalışma şartlarından başka bir deyişle belli zorunluluklardan kaynaklı cem yapamayan, bir anlamda ceme aç olan insanlar, hangi cemevi yakın ise “eri erden seçen kördür” ya da “yol cümleden uludur” diyerek yaşadıkları yere en yakın cemevlerine gitmeye başlamışlardır. Kent yaşamı, gidilen cemevi gibi, yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı üzere yapılan cemleri de belirlemeye başlamıştır.

Cemevlerinde perşembe akşamları, dergâhlarda hafta sonları olmak üzere, süresi belli olan, en fazla iki saat süren cemde, dedenin dar duasını vermesinin ardından, daha önce çeşitli yazılardan derlenmiş veya görev yaptığı kurumun yetkilileri tarafından yazılarak eline verilen dosyadan bir şeyler okuduğu, muhabbet diyeceğimiz bölümün sonrasında, 12 Hizmet bölümüne geçilerek cemin kısa bir sürede bitirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Hatta bazı Cemevlerinde, ceme katılan insanlar, bu erkânı da uzun bularak daha kısa tutulması gerektiğini dede ve yönetime söylediği ve bu söylemlerin bazı cemevi yöneticileri tarafından makul karşılandığı anlaşılmaktadır.

Cemevinde hizmet yaparken bize dediler ki 12 Hizmeti kaldıracağız. Niye? Dediler ki, zaman uzun. Hayır efendim insanlar geliyor işte şurada bir Duaz İmam okuyup, bir secde yapalım gidelim. Olmaz! Biz bu on iki hizmeti kaldıracağız. Ne yapalım çerağ hizmeti, başka hizmetler sen yıllarca bunları televizyonda milletin gözüne soktun. Biz böyle hizmet ediyoruz. Bizim rehber, pir, mürşidimiz var, süpürge vs. peki bir Sünni, ceme geldiği zaman, demez mi sana, hani nerde senin on iki hizmetin? Nerde o zaman sormaz mı sana? Yani perşembe akşamı yapılan ibadetin bir nevi cuma gibi olmasına dönük bir yöneliş var. Asıl amaç bu. Şu an ona doğru

bir gidiş var. Amaç nedir, kişi artık evinde ne yapıyorsa bireysel ibadetini namazını neyse kılar. Onların yapmak istediği şey bir nevi cuma.¹⁷

Bir süre sonra tüm bu söylemler ve uygulamalar, büyük sorunları da beraberinde getirmiş, yapılan cemevlerini ve yürütülen cemleri hem içerik hem de mekânsal açıdan tartışma konusu yapmaya başlamıştır. Bu tartışma, özellikle, Alevi inancını hiçbir zaman kabul etmeyen, “Müslümanlıkta dört tane hak mezhep vardır. Alevilik bunların içinde yoktur. Bu Alevilik de nereden çıktı? Ah ne olur, şu Aleviler de bir kerecik olsun ‘Biz de Müslümanız deseler!’”¹⁸ gibi ifadeler kullanan ve tek ibadet merkezini cami olarak gören katı Sünni inanç mensupları tarafından Aleviliğin bir inanç olmadığı düşüncesine gerekçe haline getirilmiştir. Diğer taraftan bu tartışmadan ve Sünni inancın baskın görüşünden etkilenen, Alevi inancını/geleneğini pek bilmeyen Alevilerin de cemevinin olmadığı yanlılığına kapıldığı söylenebilir. Böylece Alevi inancı kadar geçmişi olan cemevleri hem devlet erki daha da önemlisi Aleviler içinde yapı/mekân ve içerik/erkân açısından tartışma konusu yapılmaya başlanmıştır.

Günümüzde ise bu tartışmaların daha çok Alevi aydınları ve inancın geçmişini bilenler tarafından cemevlerinin yapısal konumunun dışında, “cem erkânının” içeriği üzerinden ele alınmaya başlandığı görülmektedir.¹⁹

2.1. Yeni cem erkânı ve asimilasyon ilişkisi

Aleviler, yeni uygulanan cem erkânı içeriğinin asimilasyona giden yolu kolaylaştıracağını şimdi mi fark etmişlerdir? Buna tamamen evet ya da hayır diyemeyiz. Çünkü o dönemde

¹⁷ C. 23.10.2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşmeden. Burada sözü edilen Cemevi, Şahkulu Dergâhı'nın Cemevi değildir.

¹⁸ Yaman. ALEVİLİK. İnanç, Edep, Erkan, 346

¹⁹ Burada önemle belirtmem gerekir ki, bu çalışmayı yapana kadar tek tip erkân uygulanması zorunluluğunu anlayamamıştım. Tek tip erkân diye tabir ettiğimiz erkânı uygulayan insanları, kendi çıkarları doğrultusunda bazılarının farkında olarak, bazılarının ise farkında olmadan yolu bozduğunu düşünüyorum ve bu insanlar karşı açık bir öfke hissediyordum. Ancak bu çalışma ile beraber anlamaya başladığım, tek tip erkân uygulanmasıyla, erkân-süre farklılıklarından kaynaklanan sorunları ortadan kaldırmak ve bütün Alevileri kapsayan Cemler yapmak amaçlanmıştır.

Ceme ayrılan zaman da yine bir zorunluluktan dolayı daraltılmıştır. Perşembe gecesi veya hafta sonu Ceme katılımı kolaylaştırarak, insanların ertesi gün işlerine rahat gitmeleri istenmiştir. Erkânın içeriğine yönelik değişimlerin ise, özellikle Kuran ayetlerinin içeriğe dâhil edilmesi, bugün ortaya çıkan sonuçlar öngörümeden yapıldığını düşünüyorum. Erkânın içeriğine birkaç Kuran ayeti dâhil edilerek, hem asimilasyona uğrayan Alevileri geri kazanmanın hem de Sünni inançtan gelen insanlara “biz de Müslümanız, ibadetimiz de budur” mesajını vermenin amaçlandığını söyleyebilirim.

görünür olmak, tanınmak, bilinmek adına, birçok baskıya maruz kalan insanların önceliği bu “cem erkânının” içeriği olmamış, büyük şehir ortamında cem yapılması, üstelik televizyonlardan canlı yayınlanması büyük mutlulukla karşılanmıştır. *“Alevilik 80’lerde söylenmiyordu. Ama şimdi insanlar göğsünü gere gere Aleviyim diyebiliyor. Hatta Karadenizliler bile bizi anlamaya başladı.”*²⁰

Yeni erkânla yapılan cemlere getirilen eleştirilerin vakıf, dergâh ve cemevi yöneticilerini isim bulmaya zorladığı anlaşılmaktadır. Onların da “bu yapılan cem, gerçek anlamda cem değildir. Aslında Eğitim Cemidir veya Kısır Cemidir” diyerek, bu duruma çözüm getirmeye çalıştığı söylenebilir.

Bak açık söyleyeyim Eğitim Cemi. Ben şunu canı gönülden söyleyeyim, Matemdeki, Hızırdaki cemler hariç, hakikaten ona o aşkla, o muhabbetle giriyorum. Orada kendimi, iç dünyamda hakla hak olmaya çalışıyorum. Ama diğer cemlerde yok. Bir Eğitim Cemi. Belli kurallar içinde o hizmetin yürümesi gerekiyor. En azından gelen giden gencin, kadının ya da bir yurttaşımızın kısmen de olsa bir bilgisine bir şeyin ruhuna varması için.²¹

Kimi zaman bu durum kontrol edilemez hale gelmiş, dedeler günden güne Alevi erkânında olmayan referanslara sıkça yer vermeye başlamışlardır. Kuran ayetleri ile süslenerken aldıkları eğitimi kendilerini kanıtlamak için daha da geliştirerek, yenilerini eklemeye başladıkları görülmektedir. Dedeler, bu referanslarla hem Alevileri; ana-bacı tanımayan, dinsiz olarak gören Sünni dünyaya “biz de Müslümanız, hatta biz İslam’ın özüyüz, bizim ibadetimiz budur” demektedir hem de “yeni” keşfettikleri Kuran’ı referans göstererek kendilerine kaynak yapmaktadırlar.²² Böylece yazılı kaynak olarak sürekli Kuran’ı göstererek talipleri yeniden kazanmaya çalışmışlardır.

Tüm bu gelişmeler Aleviler içinde de taraftar bulmuştur. Öteden beri Sünni inanç etkisinde kalmış, Alevilik ve Aleviler adına söz söyleyen kimi Alevi yazar ve siyasetçilerin de “Alevilik, sözlü bir inançtır” demeye gelen söylemlerinin olduğu, bazı vakıf ve cemevlerinin bu yöndeki tutumlarını destekledikleri anlaşılmaktadır. Oysa Osmanlı döneminde, özellikle 2.

²⁰ E.05.11. 2017 Şahkulu Sultan Dergahında yapılan görüşmeden.

²¹ B.03. 11. 2017 Şahkulu Sultan Dergahında yapılan görüşmeden.

²² Geçmişten günümüze daha çok sözlü geleneği yürüten dedelere, sürekli yazılı kaynak sorulmuş, gösterdikleri yazılı ve sözlü kaynaklar yetersiz olarak değerlendirilmiştir. Dedeler de Sünni inancın baskısı altında kalarak kaynak arayışına girmiş ve Kuran’dan yapılan alıntılarla Kurani kaynak haline getirmeye çalışmışlardır.

Mahmut'un Bektaşî Dergâhlarını kapatmasından sonra yakılan, tahrip edilen,²³ çok sayıda yazılı Alevî kaynakların olduğu da tarihi bir gerçektir. Buna rağmen günümüze kadar gelen çok önemli kaynaklar da bulunmaktadır. Ayrıca, sözlü kaynak dediğimiz de aslında her biri birer yazılı kaynak olma özelliğini taşımakta olması, yani her bir sözlü kaynağın arkasında mutlaka bir yazılı kaynak bulunduğu bilinmektedir.²⁴ Yazılı kaynak isteyenler, “o kaynaklar önemli olmakla birlikte”, tarihi ne kadar eski olursa olsun, onu da bir insanın yazdığını ve onda da eksiklikler olabileceğini çok fazla düşünmemektedir. Kaldı ki, Alevilikte asıl olan sözdür ve evrenin var olması bile söz ile başlamıştır.

Kün²⁵ deyince var eyledi on sekiz bin alemler
Hem yazandır hem bozandır levh-i mahvuz²⁶ kalemi.²⁷
Mehmet Mustafa Dede

Söz ikrardır. İkrardan dönen Şeytan olarak adlandırılarak sözün önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Alevîler için geçerli olan yazıdan ziyade sözdür ve büyük Alevî uluları, ozanları, aşıkları “Kuran-ı Natık” olarak bilinir. Erenler gönülleri ile konuşur ve gönül Hakkın mekânı²⁸ olduğuna göre onların sözleri de ayet hükmündedir.

Ey sözlerin aslın bilen, gel de bu söz kandan²⁹ gelir
Söz aslını anlamayan, sanır bu söz benden gelir
Söz karadan aktan değil, yazıp okumaktan değil
Bu yürüyen halktan değil, halik avazından gelir.
Yunus Emre

Bizim tarihte bir sürü kaynaklarımız var. Üzerinde tartışılması gereken eğitim alanlarımız elimizden alındı, dergâhlarımız kapatıldı. 1826'da 2. Mahmut dönemi en belirgin olanı. İstanbul'da kaç tane dergâh yerle yeksan edildi. Bunu derlerse bunlara eyvallah. 200, 300 yıl biz toplumdun, şehirden, eğitimden koparıldık. Buna eyvallah, hiçbir şey demiyorum. Ama ondan önceki süreçte bizim çok güzel kaynaklarımız var. Elimizde 500 yıllık Saltukname var. Bu bir Alevî kaynağıdır. Vilayetnamelerimiz var, Makalatlarımız var, İmam Cafer Buyruğumuz var.

²³ Kocadağ, Şahkulu Sultan Dergâhı ve İstanbul Bektaşî Tekkeleri, 52.

²⁴ Kaygusuz, Görmediğim Tanrıya Tapmam, 153.

²⁵ Kün: Ar. (kün, ol, olsun) ün.l.1) Zahiri anlamda; Tanrı'nın evreni yaratmak için verdiği “ol” anlamındaki buyruk. 2) Batini anlamda; Tanrı'nın kendi güzelliğini seyretmesi ve bu yolla görünmeyen görünüşe taşınması için kendine verdiği buyruk. Korkamaz, Alevilik ve Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü, 427

²⁶ Levh-i mahvuz: Saklı sayfeler, Kuran'ı Kerim'in aslı.

²⁷ Atmaca, 7 iklim Çar Köşe, 105

²⁸ A.g.e. 168

²⁹ Kandan: Nerden

Kaynak yok diyen olursa; İmam Cafer'i, Şah Hatayi'yi, Kul Himmet'i, Nesimi'yi, Virani'yi, Kaygusuz'u, Yunus'u ve daha nice pek çok ozanı, aşığı inkâr etmiş olurlar. Bunların hepsinin tarihe ışık tutmuş birer divanları var.³⁰

Değnilmesi gereken diğer bir konu ise, özellikle cem içinde Türkçe okunan Kuran ayetleridir. Elbette ibadetin herkesin anladığı dilde yapılması önemlidir, ancak yukarıdan müdahaleler ile belli kelimeleri Türkçeleştirmek ya da cem içinde okunan gülbenkleri Kuran ayetleri ile süslemek sadece biçimsel değişikliklere değil, aynı zamanda içeriği de değiştirmektedir. Başka bir deyişle, illa Türkçe okuyacağım diyerek gülbenklerde ve/veya nefeslerde bulunan Arapça ve Farsça sözleri Türkçeleştirmek³¹ Aleviliği de değiştirmek anlamına gelmektedir.

Durum ne olur ise olsun, Kuran'dan yapılan bu yeni referanslar ve belli kelimelerin Türkçeleştirilmesinin hem dedeler hem de vakıf, dergâh, cemevi yönetimi için bir rahatlama yol açtığı anlaşılmaktadır. Nitekim yazılı kaynak isteyene işte kaynak bu diyerek sıklıkla Kuran ayetleri verildiği söylenebilir. Başlarda sadece gülbenklerin Kuran referansları ile süslenmesi³² bir süre sonra başka uygulamalara da kapı aralamış görünmektedir. cemevi içinde kadınların ve erkeklerin ayrı oturmaları, kadınların başlarını kapatmaları, cemevlerinde kadınlara ve çocuklara dönük kuran kursları verilmeye başlanması bunlardan öne çıkanlardır. İnancın içinde hiçbir zaman olmayan devlet erkânı ile Muharrem iftarı, Ramazan iftarları, (şeker bayramı) Ramazan Cemi³³, Ramazan Bayramı Cemleri³⁴, bazı cemevlerine abdesthane yapılması vb. ile bu durumun çok daha ileri boyutlara taşınmaya başladığı görülmektedir.

³⁰ B. 03. 11. 2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşmeden.

³¹ Ersal, Eröz, Alevi Gülbenklerinin Temel Yapısı üzerine Bir Değerlendirme. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi/ 2103/65.

³² Kaygusuz, Alevi Açılımı ve Çalıştayı Üzerinde Kısa Bir Söyleşi
www.ismailkaygusuz.com/index.php/soylesiler, Erişim Tarihi: 01. 12. 2017

³³ Yücesoy: Cemevinin Diferansiyel Mekân Olarak Okunması: Göçmen Mahallesi Cemevi Örneği. 7. (Yüksek Lisans Tezi)

³⁴ Şahkulu Sultan Dergâhında da Ramazan bayramında Cemlerin yapıldığını 16. 12. 2017 tarihinde yaptığım görüşmeden öğrendim. Nedenini ise diğer insanlar erkenden kalkıp camide bayram namazı kılmaya gidiyor. Bizim insanımız da o insanlardan etkilendiği için sabah erkenden kalkıp dergâha geldiğini, kendilerinde mecburen Cem yapmak durumunda kaldıklarını, ancak Ramazan bayramında Cem yapmayı doğru bulmadıklarını, çözüm arayışı içinde olduklarını ve bunu bir şekilde açacaklarını iletmişlerdir.

Yine 14. 12. 2017 tarihinde Şahkulu Sultan Dergâhının dışında, farklı bir dergâh başkanı ile yaptığım görüşmede Ramazan Bayramı Cemi yaptıklarını doğrulamıştır. Bunun gerekçesini ise bazı tanıdığı Alevilerin Ramazan'da bayram namazı kılmak için camiye gittiklerini, bunu önlemek için Ramazan bayramında Cem yaparak onları tekrar geri kazanmayı amaçladıklarını söylemiştir. "Bu durum bir anlamda onları tekrar Alevi yapacağım derken, Alevileri kendi ellerinizle Sünnileştirme tehlikesi taşıyor mu?" Sorumu ise cevapsız bıraktığını söyleyebilirim.

Bir noktadan sonra, bu duruma karşı, Alevi inancını ve geleneği bilen dedeler, Alevi aydınları ve ceme katılanlar veya televizyondan izleyenler tarafından yoğun eleştiriler yapılmış ve önlem alınması gerektiği konuşulmaya başlanmıştır. Bu tepkiler vakıf, dergâh ve cemevleri yöneticilerinin bu durumu düzeltmek adına yeni çözüm yolları bulmaya zorlar görünmektedir.

O dönem Cemdeki yansımalar şuydu. Cemevinin içinde direk var ya, eşimle biz o direğin yanında yan yana cemde oturduk. Kadınlar bir tarafa erkekler bir tarafa değildi. Ben buna şahidim. Çünkü herkes kendi eşi ile yan yanaydı. Böyle bir güzellik vardı. Asimilasyonun en büyük nedenlerinden biri buydu.³⁵

2.2. Yeni bir çözüm arayışı olarak cemevi inşa etmek

Günümüzde, hemen hemen her ilçede bir tane, bazı ilçelerde birden fazla olmak üzere cemevi yapılmış veya yapılmaktadır. Bu da başka tartışmaları beraberinde getirmiştir. Cami kıyaslaması yapılarak her mahalleye birer tane cemevi yapmanın gereksiz olduğu söylenmektedir. Her mahalleye bir cemevi yapmanın inançtan çok, cemevi yöneticilerinin sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda arzularına ulaşmak için bir hizmet aracı olduğu konuşulmaktadır. Özellikle siyasetçilerin seçimler olduğunda dergâhlara ve cemevlerine yoğun ilgi gösterdiği söylenmektedir. Gelen siyasetçilerin hangi partiden olursa olsun cemevlerinin devlet tarafından ibadethane olarak tanınması için çalışılacağı sözünü verdiği, seçimlerden sonra ise tüm bunların unutulduğu, hatta cemlere hiç gelinmediği özellikle vurgulanmaktadır. Bununla beraber sosyo-ekonomik olarak iyi durumda olan Alevilerin de cemlere katılmadıkları, genel anlamda cemlere ilgisinin azlığından şikâyet edilmektedir.

Eskiden bir kusuru olan insanlar ceme alınmıyordu. Görgü Cemlerine alınmıyordu. Ama şimdi mikrofonla cem başlıyor diye anons ediyorsun, dışarıda iki bin kişi var. Ceme iki yüz kişi girmiyor. Ya yirmi kişi ya yirmi beş kişi ne fazla ne eksik.³⁶

Günümüzde İstanbul'da yapılan cemevlerinin mekânsal anlamda eksikleri olmakla beraber yeterli olduğu, her mahalleye cemevi yapmanın pratik olarak inanca hiçbir fayda sağlayamayacağı konuşulmaktadır. Artık çalışmaların ekonomik, siyasi ve eğitim alanlarındaki sorunların acil olarak çözümüne dönük olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun yolunun da öncelikle tek çatı altında konfederasyonlaşmaktan geçtiğinin konuşulmaya

³⁵ C. 23. 10 2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşmeden.

³⁶ D. 28.10. 2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşmeden.

başlandığı görülüyor. Bunun, ekonomik açıdan güçlü olmakla inancın sürdürülmesi arasında varsayılan karşılıklı ilişkisinden kaynaklandığı söylenebilir. Ekonomik açıdan güçlü olmak, büyük şehirde ayakta kalmakla, kendi olabilmekle ve bunları eğitim yoluyla korumakla ilişkilendirilmektedir. Ekonomik açıdan güçlü olmak aynı zamanda bir konfederasyon çatısı altında güçlü bir birlik kurabilmeye de işaret etmektedir.

Bu üç federasyonun [Alevi Dernekler Federasyonu, Alevi Vakıflar Federasyonu, Alevi Bektaşî Federasyonu], konfederasyon olması lazım... Arkadaşlar bizim iki şeyimiz var biri siyasi kanalda çok etkin olmamız lazım. Çünkü bu topraklarda yaşıyoruz, vergimizi veriyoruz. Yurttaşlık görevimizi yerine getiriyoruz, siyasi alanda faydalanamıyoruz. Bizi kullanıyorlar. Hangi siyasi düşünce olursa olsun, o siyasi düşüncede etkin bir şekilde kendi düşüncelerini, taleplerini oraya kabul ettirmek. İlla gidip bir kurum başkanı, yöneticisi, başkanı olsun, milletvekili olsun belediye meclis üyesi olsun diye bir isteğimiz yok.

İkincisi öncelikle ekonomik özgürlüğünü, ekonomik bağımsızlığını kazanması gerekiyor. Niye ekonomik alanda hizmet yapmıyoruz? Ekonomisi olmayan toplumun başarılı olma şansı yok. Hırka -lokma devri yok kardeşim. Hırka devri bitti. Lokma dönemi de bitti. Sen hırka lokmayı cemevinin içerisinde yapacaksın. Sofranda yapacaksın. Rızasız lokmayı sokmayacaksın. Haram lokmayı sokmayacaksın. Senin rıza şehrin var. Senin ütopyan var. Bunu yapacaksın. Yoksa ekonomik olarak güçlü olacaksın. Senin ayakta durabilmen için, gençleri ayakta tutabilmen için, bu kitlenin içinde tutabilmen için, senin ekonomik boyutun muhakkak ve muhakkak ekonomik boyutunun olması lazım. Tekrar söylüyorum; toplumun bu metropollerde asimilasyondan kurtuluş ayağı ekonomik ayağıdır. Ondan sonra eğitim boyutu var. Bir an önce bunların altını doldurmaları ve ocak dedelerinin eğitime tabi tutulması gerekiyor. Yani o şekilcilikten kurtulup o ocakların bize taşıdığı o geleneği, o güzelliği, sade ve yalın bir şekilde bizim eğitimini alıp gelecek nesillere taşıması gerekiyor.³⁷

Bir taraftan yeni cemevlerinin yapımı devam ederken, diğer yandan mevcut cemevlerinde ise inanç pratiklerinin yerine getirildiği, talebe göre kendi bünyelerinde birçok kültürel etkinlik yapılarak hizmetlere devam edildiği görülmektedir. Ancak, cemevlerinin sayıca artmış olması, diğer bir sorun olarak ceme katılımında sayısal azalmayı engelleyemediği, hatta bu

³⁷ B.11. 03. 2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşmeden.

cemevi yapımındaki artışın ocak dedeliğini işlevsiz hale getirdiği, oysa asıl olanın ocak dedeliği olduğu yapılan görüşmelerde dillendirilmiştir.

Ne diyor çoban olan; çoban ki, kuzusunu, koyununu asla kimseye kaptırmaz. Çünkü emanettir o. Evet dedeler, seyitlerimiz taliplerini bıraktı. Bunların etkenlerinden biri de cemevleri, cemevleri çoğaldı. Cemevleri dede ile talibini ayırdı birbirinden.³⁸

Bu anlatılardan yola çıkarsak cemevlerinin sayısal olarak çoğalmasının Alevilik inancı açısından beklenen faydayı sağlamadığı, dedeyi talibinden ayırmaya kadar giden bir sürece yol açtığı sonucuna varabiliriz.

Şimdi köylerden çıktık şehirlere geldik ya, tamamen karıştı doğrusu. Şimdi ne yapıyor mesela nikah kıyacak, çocuğunun nikahını kıyacak, musahip görgüsü olacak, gidiyor herhangi bir dedeye kıydırıyor nikahı. Olmaz! Pirini çağıracaksın, gelecek duanı verecek. Kurban mı var? Gelecek tekbirleyecek, kurbanını kesecek, pirini çağıracaksın. Tamam orada bir görevli var. Eyvallah bir post dedesi var ama senin de pirin var. Gurbete çıktıktan sonra böyle şeyler oldu.³⁹

Tüm bu söylemlerden göçün, inancı fazlasıyla etkilediği, bunların nasıl aşılacağına ise kurumların önünde çözüm bekleyen en büyük sorunlar olarak durduğu çıkarılabilir. Ancak tüm bu söylenenlere karşın, cemevlerinde yine de birinci önceliğin cenaze erkânı, adak kurbanları vb. hizmetlerin yerine getirilmesi olduğu söylenebilir.

3. Şah Kulu Sultan Dergâhı ve 12 Hizmet

Tarihi, asırlara dayanan, 2. Mahmut döneminde kapatılan ve sonrasında yeniden başına Nakşibendi şeyhi⁴⁰ atanarak açılan Şahkulu Sultan Dergâhı 1925 yılında Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasından sonra yıllarca kapalı kalmış, 1985 yılında adeta küllerinden yeniden doğarak bir dernek bünyesinde yapılan restorasyon sonucunda “Şahkulu Sultan Dergâhı Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı” olarak bugünlere gelmiştir.

Geçmişten gelen misyonunu bugün de devam ettirme gayretinde olan, bünyesinde çok önemli çalışmalara yer veren, Alevilik ve Aleviler arasındaki en etkili kurumların başında gelen

³⁸ C.23. 10 2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşme.

³⁹ A. 25 10. 2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşme.

⁴⁰ Mehmet Ali Hilmi Dede Baba bir “Nakşibendi şeyhidir” ve Şahkulu Sultan Dergâhı’na atanarak orayı dönüştürmesi amaçlanmıştır. Ancak kendisi Bektaşî olmuş ve bugün en çok bilinen, sevilen Alevi – Bektaşî uluları arasında yerini almıştır.

dergâhın etki alanının sadece İstanbul ile sınırlı kalmadığı, Avrupa ülkelerine de uzandığı görülmektedir.

Burada insanlar yüzlerce yıldır özünü hakka teslim edip ibadet ediyor. Nasıl anlatayım anlatılmaz bir şey yaşamak lazım. Özellikle burası gelinip görülmesi gereken bir yer. Sadece İslam aleminin değil, her dinden insanın gelip ziyaret ettiği bir yer burası. Geçen hafta Macaristan'dan bir grup gelip cemi izlemişti. Her hafta bir konuğumuz oluyor cemevinde.⁴¹

Şahkulu Sultan Dergâhının bu denli büyük etki alanına sahip olması onu herhangi bir cemevinden ayıran temel özellik olmakla birlikte pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu kadar geniş coğrafyada, geçmişte çok farklı ocak-sürekten gelen, kentleşmeyle beraber bir kısmı asimile olmuş, değişen/dönüşen Aleviler ve tek tipleşmeye giden “cem erkânı”, yer yer Şii-Sünni etkisi altında yürütülen cemler, onlarca cemevi, binlerce ziyaretçi, yetersiz kalan insan ve maddi kaynaklar... Dergâh tüm bu sorunların ortasında bir kurum olarak hizmet vermeye çalışmaktadır.

3.1. Mekânsal-kurumsal farklılıklar

Bu bölümde dergâh ve cemevi arasındaki mekânsal ve kurumsal farklılıklar ele alınacaktır.

3.1.1. Dergâh-Cemevi ayrımı

Dergah: Alevi-Bektaşî felsefesinin, inancının ve öğretisinin öğretildiği okul.⁴² Bu açıklamadan yola çıkarsak Alevi dergâhlarının geniş anlamıyla birer cemevi olduğu söylenebilir. Yüzlerce yıl öncesinde kurulan bu dergâhlar cemevi, “Meydan evi, İbadet Meydanı, Erenler Meydanı, Kırklar Meydanı⁴³, gibi isimler ile de anılır olmuş. Şahkulu Sultan Dergâh'ı özelinden gidersek, İstanbul'un fethinden öce bir Ahi dergâhı olarak kurulmuştur. Sonrasında Bektaşî dergâhı olarak büyük bir okul olmuş, eğitimden sağlığa ve iktisadi hayata çok önemli katkılar sunmuştur. Günümüzde bu misyonunu “sosyal, kültürel, inançsal” açıdan devam ettiren büyük bir kurum olma özelliğini taşıdığı söylenebilir.

Her dergâhın birer cemevi olmasının yanında, günümüz kent cemevlerinin birer dergâh olduğu söylenemez. Nitekim dergâhların cemevlerine nazaran daha geniş bir alanda hizmet verdiği görülmektedir. Kentlere göçlerle başlayan sürecin getirdiği zorunluluk olarak ortaya

⁴¹ E.05.11.2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşme.

⁴² Korkmaz, Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü, 67.

⁴³ Birge, Bektaşilik Tarihi, 198. Noyan, Bektaşilik Alevilik Nedir? 265.

çıkan kent cemevlerinin kimi kurumsallaşmasını tamamlamış, kimisi de hem mekânsal anlamda hem de insan kaynakları açısından henüz kurumsallaşmasını tamlayamamıştır.

Beş kişi, yedi kişi, bir araya geliyor, bir cemevi kuruyor. Altyapısı yok, bilgisi yok, ekonomik boyutu yok, bu beni üzüyor biraz, yaralıyor.⁴⁴

3.1.2. Alevi inancı kadar eskidir cemevi

Burada, cemevi konusunda önemli bir noktaya değinmek gerekmektedir. İnancın oluşumunu Kırklar Meclisinden alan ve dünya kurulmadan var olduğu söylenen bir inanca mensup insanlar, bütün kâinatı cemevi olarak görmüş ve çoğu zaman ibadet için özel mekân aramamıştır.

Cihan var olmadan ketmi adem'de
Hak ile birlikte yekdaş idim ben
Yarattı bu mülkü çünkü o demde
Tasvirini yaptım nakkaş idim ben⁴⁵

Ancak zamanla ibadet için özel mekânların da inşa edildiği bilinmektedir. Örneğin Malatya'da bulunan Onar Köyü Cemevi'nin 800 yıllık tarihi vardır. Yine Hacı Bektaş Dergahı'nda bulunan meydan evi⁴⁶ başta olmak üzere, bu araştırmayı yaptığım 700⁴⁷ yıllık tarihi olan Şahkulu Sultan Vakfı'nın içinde cemlerin yapıldığı meydan evi gibi mekânlar uzun bir tarihi geçmişe dayanmaktadır. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere cemevleri, yüzlerce yıllık tarihi olan ve mekânsal olarak da günümüze kadar ulaşmış, içinde günümüzde de cemlerin yürütüldüğü mekânlardır. Kısacası, cemevi ne yeni bir mekân ne de yeni bir söylemdir. Anadolu'da her ikisi de asırlardır geçerliliği ve mekânsal olarak karşılığı olan kurumlardır. Eskiden köylerde dedenin veya hali vakti yerinde olan insanların evleri mekânsal anlamda büyük yapılı ve o köyde yaşayan insanları içine alabilirdi. O evler hala Anadolu'nun birçok köyünde de sapsağlam ayakta. O evler Mehmet Dedenin, Halil Ağanın, Ali Bey'in cemevi gibi adlar ile bilinir ve anılır. Bunlar, büyük şehirlere göçle gelen Alevilerin görünürlük sahasına çıkmasından sonra üretilen mekânların öncesinde var olmuşlardır. Bugünkü kent cemevleri de o cemevlerinden esinlenerek benzer isimler almışlardır.

⁴⁴ B.11. 03. 2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşmeden

⁴⁵ Şiri'den aktaran Özmen, Alevi ve Bektaşî Şiirleri Antolojisi, 3. Cilt, 183.

⁴⁶ Kaygusuz, Cemevi'nin Tarihsel Gerçekliği Üzerinde Bir Söyleşi

⁴⁷ Kocadağ, Şahkulu Sultan Dergâhı ve İstanbul Bektaşî Tekkeleri, 9.

İslamiyet insanlık tarihinde daha dünkü olay. 1500 yıllık bir tarihi var ama Aleviliğin, Kırklar Ceminin, Güruh-i naci⁴⁸den geldiği, Galu beladan beri var olduğu söylenmekte ve bilinmekte. Zaten 12 Hizmetin dönmesi bile galaksinin dönüşü, kendi etrafında dönmesi, gezenlerin dönüşünü temsil ediyor ama bunu kime anlatabilirsiniz ki yani. Bu rakamların hepsi kutsal. Onikiler, Kırklar, On Yedi Kemerbestler, On Dört Masum-u Pak'lar, onun için kutsal rakamlar.⁴⁹

3.2. Dergâh ve cemevinin kurumsal özellikleri

Aleviler için dergâhı cemevinden ayıran en önemli özellik, dergâhların yüzlerce yıl öncesinden şehir merkezlerinin dışında kurulmuş olmasına karşın, günümüzde şehir merkezlerine ya çok yakın ya da merkezi konumunda olmalarıdır. Bu sebeple kolay ulaşılabilen merkezi yerlerde olması ve içinde kutsal kişilerin türbelerinin bulunması⁵⁰, Alevilik inancı açısından bu kutsal mekanları ziyaret etmek ibadet olarak görülür ve bu açıdan dergâhlar ibadet merkezleri olma özelliği taşımaktadır. Dergâhlar bu özelliklerinden dolayı cemevlerine göre daha çok bilinir ve daha fazla bağış toplarlar. Dolayısıyla cemevlerine göre maddi imkânları daha çoktur. Maddi anlamda daha iyi durumda olmaları onlara ekonomik olarak bir anlamda bağımsızlık sağlamış, dergâh giderleri dışında kalan para ile farklı çalışmalar yapmak için fırsat yakalamışlardır. Şahkulu örneğinden hareket edecek olursak: İhtiyacı olan öğrencilere burs vermek, haftanın belli günlerinde ihtiyacı olan insanlara yemek vermek, şu an yapımı devam eden kız yurdu yaptırmak, kurulduğu günden bugüne devam eden eğitim alanında özellikle Alevi kitapları yayımlamak, Alevi Akademisi adı altında seminerler düzenlemek, Ozanlar Festivali, Alevi Kitap Fuarı, paneller, farklı seminerler organize etmek... Ayrıca Şahkulu Sultan Bilgi Belge Merkezi'nin açılması ile de Türkiye'de bu alanda tek kurum ve birçok alanda öncü kurum olma özelliğini taşımaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, dergâhlar yapılan bağışları eğitim, kültürel sosyal alanlara aktarabilmişler ve bu da dergâhlara toplumda daha fazla söz sahibi olma fırsatı tanımıştır.

⁴⁸ Tarikat yolunda, yolda Tanrı katına ererek kurtulmuş olan topluluk. Korkmaz, Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü, 292.

⁴⁹ E.05. 11. 2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşme.

⁵⁰ Dedekarginoğlu, Genelde Dergâhların, Özelde Hacı Bektaş Dergâhının Konumu ve Çözümü Önerileri. Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi 2015, Sayı12, 169.

Şahkulu ekonomik yönden kısmen de olsa iyidir. 20- 25 tane çalışanı var. Kütüphane oluşturmuş, arşiv oluşturmuş, yurt yapmış vs. bunun ekonomik boyutu iyi olmasa böyle bir hizmet yapma şansı var mı?⁵¹

3.3. Mekânsal- kökensele farklılıklar

Bu bölümde dergâh ile ilişkili olanların (cemlere katılsın ya da katılmasın dergâha gelenlerin, orada çeşitli idari ya da pratik görevlerde bulunanlar vb.) nerelerden göç ettiği ve hangi ocaklara bağlı oldukları üzerinden farklılıklar, çeşitlilikler ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu kısım aynı zamanda çalışmanın metodu ve evreni hakkında da bilgi vermektedir. Ayrıca, yukarıda değinilenlerle birlikte bu kısımda ele alınan farklılıklar ve gerilimlerin 12 Hizmetin dönüşümünde/değişimde nasıl bir rol oynadığına da değinilecektir.

Öncelikle, Şahkulu Sultan Dergâhı'na Türkiye'nin hemen her yerinden ziyaretçilerin geldiği söylenebilir. Ancak bölgesel ve il bazında değerlendirildiğinde, İç ve Doğu Anadolu ağırlıklı olmakla beraber, Tokat ve Ordu illerinden gelenlerin de önemli bir oranı oluşturduğu yapılan görüşmelerden ve gözlemlerden anlaşılmaktadır. Türkiye dışında, Avrupa başta olmak üzere dünyanın pek çok yerinden gelen ziyaretçiler de bulunmaktadır.

Ceme katılan ve 12 Hizmeti yürüten hizmetlilerin de genel ziyaretçi seyrini izlediği söylenebilir. Öyle ki, bazılarının bağlı olduğu ocağı bilmediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden herhangi bir ocak daha ağırlıklıdır demek en azından bu çalışma için doğru olmamakla birlikte, derinlemesine görüşme yaptığım 12 Hizmet sahiplerinin genel profili bir fikir verecektir. Görüşme yapılan 12 Hizmet yürütücülerinden biri bağlı bulunduğu ocağı bilmediğini ve araştırdığını, diğer katılımcılar ise Derviş Cemal, Baba Mansur, Pir Sultan, Üryan Hızır, İmam Rıza, Hacı Bektaş, Hıdır Abdal, Ağuiçen, Ahmet-er Rufai, Kureyşan ocaklarından olduklarını söylemişlerdir (Şahkulu'nda yaptığım görüşmeciler arasında bulunmamakla beraber, Hubyar ve Güvenç Abdal ocağına bağlı çok sayıda ziyaretçi de dergaha gelerek Ceme katılmaktadırlar).

3.3.1. Dergâh ile ilişkili olanların genel olarak yaş, cinsiyet ve meslekleri

1. Dergah'a ziyaretçi olarak katılımın büyük çoğunluğu kadın olmak üzere, yaş aralığı (45- 55 ve 55- 65) orta ve orta üstü olarak gözlenmiştir.

⁵¹ B. 03.11. 2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşme.

2. Ceme katılımın da yine aynı şekilde kadın ağırlıklı, orta ve orta üstü yaş aralığında (45- 55 ve 55- 65) olduğunu söylemek mümkündür.

3. Cem içinde 12 Hizmet açısından değerlendirildiğinde erkek ağırlıklı olmak üzere, genç ve orta yaşın baskın olduğu görülmektedir. Bu durumun, dergâhta semah ve bağlama kursuna katılanların aynı zamanda 12 Hizmete katılıyor olmasından kaynaklandığı, yani semah ve bağlama kursuna gelenlerin yaş aralığının genç olmasından kaynaklandığı gözlemlenmiştir.

4. Hizmetlerin görülmesi ile cinsiyet ilişkisi değerlendirildiğinde genel olarak Süpürge ve Tezekar hizmeti dışında diğer hizmet sahiplerinin erkek olduğu söylenebilir. Ancak Şahkulu Sultan Dergâhı açısından baktığımızda kadınların Mürşit, Zakir, Gözcü, Kapıcı, Rehber dışında kalan diğer hizmetleri de yaptığı gözlenmiştir.

5. Meslek olarak değerlendirildiğinde ziyaretçiler olarak hemen hemen tüm mesleklerden gelenlerin olduğu, yer yer sosyo-ekonomik ve sosyo-kültür olarak üst seviyelerden katılımlardan da bahsedilebilir. Özellikle görüşme yaptığım 12 Hizmet sahipleri açısından baktığımızda bankacı, muhasebeci, teknisyen, işçi, esnaf, marangoz, kasiyer, emekli ve ev hanımlarının olduğu tespit edilmiştir.

3.4. Gerilimler

Bu bölümde dergâh içinde ve dışında yaşanan gerilimlerin 12 Hizmetin değişim ve dönüşüme etkileri ve aynı zamanda bu değişim ve dönüşümün yarattığı gerilimlere bakılacaktır.

3.4.1. Dergâh yönetimi ile dergâha gelenler (ceme katılanlar ve 12 hizmeti görenler) arasındaki gerilimler

Farklı şehirlerden, farklı ocaklardan Şahkulu Sultan Dergâhı'na gelenlerin, genellikle adak kurbanları, hakka yürüyen canların arkasından kırk lokmalarının verilmesi ve orada sırlanmış olan erenlerin kabirlerini ziyaret etikleri söylenebilir. Pazar günleri ise ceme katılmak isteyenlerin saat 13:00'te, cemevinde, cem olmaları için davet edilmeleri üzerine isteyenlerin ceme katılmaları sağlandığı anlaşılmaktadır.

Aleviler özellikle perşembe akşamını kutsal kabul eder ve cemlerini perşembe akşamı yapmaktadırlar. Dergâhta da bir süre perşembe akşamı cemler yapılmış, ancak kentteki çalışma koşulları, Şahkulu Dergâhı'nın konum olarak Alevilerin oturdukları bölgeye uzaklığı ve çoğalan cemevi sayısı, cemlerin perşembe akşamından pazar gününe alınmasına yol açmıştır. İnsanların çoğunlukla hafta sonları, özellikle de pazar günü dergâha geldikleri

anlaşılmaktadır. Bu yoğun katılımların zaman zaman gerilimlere yol açtığı, özellikle gerilimlerin birlik lokmasının verildiği saatlere denk düştüğü ancak gerilimlerin, idarenin ve diğer canların araya girmesiyle büyümeden tatlıya bağlandığı gözlenmiştir.

Bir diğer gerilim noktasının ise özellikle duaların Arapça okunması konusunda çıktığını ve Türkçe okunan dualar yüzünden insanların zaman zaman huzursuzluklar yarattığını belirten Şahkulu Sultan Dergâhı yöneticileri bu konuda kararlı olduklarını aktarmışlardır. Yaşanan gerilimleri ise konuşarak aşma yoluna gittikleri bilgisini yaptığım görüşmelerde dile getirmişlerdir.

Cem içinde ise zaman zaman hem katılımcılar hem de 12 Hizmet sahiplerinin yaşadığı gerilimler olduğu, gözlemlerimden ve yaptığım görüşmelerden anlaşılmaktadır. Bu gerginlikler ceme gelen katılımcılar açısından bakıldığında, disiplinsiz davranarak istediği saate ceme gelme ve hizmet bitmeden cemden ayrılma konularında çıkmaktadır. Ceme gelenlerin kendi aralarında konuşması, açık unutulmuş cep telefonları; kimi zaman cemde katılımcılar tarafından kadın ve erkeklerin ayrı oturması gerektiğinin gözcü ve dedeye ısrarla söylenmesi, insanların giydikleri kıyafetleri ve başlarının açık olarak ceme katılmalarını sorun etmeleri gibi konularda hizmet sahiplerinin uyarılması ve bunun sağlanmasını istemeleri; tüm bunların cem dışında yönetime taşınarak çözüm bulunmasını istemeleri şeklinde sıralanabilir.⁵²

Diğer yandan 12 Hizmet sahiplerinin kendi içlerinde de zaman zaman yönetim ile anlaşmazlık yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu anlaşmazlıkların sebebini 12 Hizmet sahipleri, yönetimin kendileri ile yeteri kadar ilgilenmediği ve yeteri kadar değer vermediğine bağlamaktadır. Yaptıkları hizmetlere zaman zaman karışıldığını, çok uzun yıllar hizmet yapanların hizmetlerine son verildiği ve bu durumun cem içindeki hizmete de etki ettiği dillendirilmiştir. Eski kadronun dağıtılmasından sonra yeni alınan 12 Hizmet sahiplerinin hizmetin sorumluluğunun bilincinde olmadığı; bazı haftalar haber vermeden ceme

⁵²Yaptığım gözlemler ve mülakatlarda Şahkulu Sultan Dergâhı'nda Cemlere katılanların kıyafetlerine karışılmadığı ve karışılmaması gerektiği, insanların günlük kıyafetleri ile gelebileceği ve eğer başları açık ise kapatılması gibi bir davranışta bulunulmaması yönünde zaman zaman uyarıları olduğunu yönündedir.

“Bir başka olay o erkan içerisinde kadın erkek ayrı oturma şeyi var bazı dedelerinin buna da karşı geliyoruz. Yine kapıdan girişte kadınların baş örtü gibi bizim özümüze, inancımıza uygun olmayan reddediyor ve engelliyoruz. Yani akla uygun gelmeyen bizim özellikle yönetim kurulu bütün arkadaşların ortak düşüncesidir. Hurafelere, şekilciliğe karşı olduğumuzu beyan etmek istiyorum. Ha başarılı mıyız yüzde yüz. Başarılı değiliz. Çünkü gerçekten bu konuda bir kalıp içine girmiş Alevi inancı. Aslında Alevi inancı şekilcilikten uzak, tamamen ruhani, tamamen iç dünyasıyla bütünleşen bir ibadet şeklidir. Orda hep aklın üstün olması gerekir.” B.03.11. 2017 Şahkulu Dergâhında yapılan görüşmeden.

gelmedikleri, bunun da hizmetçi sayısını düşürdüğünü ve bazen özel⁵³ cemler için 12 Hizmet görevlilerinin yönetim tarafından seçildiği ve bu seçilmenin aralarında bir çeşit hiyerarşi oluşturarak makam kavgasına dönüşmeye başladığı; zakir ve dedenin esas alındığı, diğer hizmetlerin olmasa da bir şekilde idare edildiği ve tüm bunların kendilerini çok üzdüğü özellikle vurgulanan meseleler olmuştur.

Şu makam var ya makam kavgasına doğru gidiliyor. On iki hizmette de yine aynı kavgaya doğru gidiliyor. Yani şöyle deyim, diyelim ki önemli bir cem yapıyor. cemlerin hepsi önemli de... Diyelim ki kamuoyuna topluma yansiyacak olan bir cem yapılacak, bu cemimiz esnasında bazı kişiler seçiliyor.⁵⁴

12 Hizmet sahiplerinin de kendi aralarında zaman zaman anlaşmazlığa düştükleri, aslında birbirlerini çok iyi tanımadıkları ve cem dışında görüşmedikleri söylenebilir. Yapılan görüşmelerde, Alevilikte asıl olanın sadece ibadet etmek değil meselenin insan olmaktan geçtiği, birbirleri ile kaynaşmamalarının bir anlamda sorumlusunun yönetim olduğu, ancak asıl büyük etkeninin kent koşulları olduğu sıkça dile getirilmiştir. Bazı hizmet sahipleri, haftada bir gün tatilleri olduğunu, onu da burada geçirdiklerini söylemiş ve bunu büyük bir fedakârlık olarak yorumlamışlardır. Bazıları ise hizmet sahipleri olarak bir iş yapmadıklarını sadece gelip ceme katıldıklarını aktarmışlardır. “Günümüzde; dede her şeyi hazırlıyor, 12 Hizmet geliyor, sadece dua okuyup çıkıp gidiyor. Bu hoş değil.”⁵⁵

Bu söylemlerden anlaşılacağı üzere inancın gereğini yerine getirirken, gerek bunu fedakârlık olarak yorumlayanlar olsun, gerekse sadece sembolik olarak hizmeti yerine getirenler olsun, iç dünyalarında gerilimler yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu yüzden, zaman zaman yaşanan anlaşmazlık durumlarını “yol cümleden uludur” diyerek kendi aralarında dışarı çok yansıtmadan çözme yoluna gittiklerini, birbirlerinden helallik aldıklarını ve ceme öyle girmeye gayret ettiklerini iletmişlerdir. “İnanç önderi dedeme soruyorlar Alevilik ne diye? O da diyor ki; Alevilikte yol “sevap istersen öldür yalanı, cennet istersen incitme cananı”.”⁵⁶

Yine bir başka gerilim noktasının dergâhta yapılan anonsla birlikte, ceme sürekli katılanların yanında ilk kez katılanlardan, hatta farklı inançlardan kişilerin cemevlerine gelerek ceme katılmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu durumun da hem katılımcıları hem de cemde

⁵³ Burada özel Cemden, Cem erkanına devlet erkanından birinin gelmesi veya Cemin televizyonda gösterilmesi kast ediliyor.

⁵⁴ C.23. 10.2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşmeden.

⁵⁵ C.23. 10. 2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşmeden.

⁵⁶ E. 05. 11. 2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşmeden.

12 Hizmet görenleri, dede dâhil zaman zaman zor durumda bıraktığı anlaşılmaktadır. Kimsenin kimseyi tanımadan ceme geldiği, cem olmak için rızalık gerektiği ve rızalık olmadan cemin başlayamayacağı, o yüzden zorunlu bir rızalık alınma yoluna gidildiği söylemi üzerinde hizmet sahiplerinin hemen hepsi önemle durmuştur.

Evet şimdi bakın biz cem yapıyoruz burada helallik, razılık istiyoruz. Ya birbirimizi tanımıyoruz ki neyine helalik, razılık verelim. Köylerde olsa şimdi biz bu duayı veriyoruz ya, hakkınızı helal edin bir birinizden razımısınız diye Kars'tan bir canımız var. Tunceli'den bir canımız var. Tokat'tan bir canımız var. Tanımıyoruz. Lokmaya gelmiş, oradan da ceme giriyor. Birbirimizi tanımıyoruz. Ama nedir? O kapıdan girdiğimiz zaman hiçbir şey düşünmeden özümüzü hakka bağlayıp, o ibadete katılmamız gerekiyor.⁵⁷

3.4.2. Şahkulu Sultan Dergâhı yönetiminin cem içinde yürütülen hizmetlere genel bakışı

Tarihi asırlar öncesine dayanan ve çok köklü bir geçmişi olan Şahkulu Sultan Dergâh'ını yönetmenin pek çok zorluğu olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Dergah'ın haftalık ziyaretçi sayısı bazen üç-dört bin kişiyi bulmaktadır. Bu kadar farklı yöreden, farklı ocaktan, hatta farklı inançlardan Türkiye'nin ve dünyanın dört bir tarafından gelen insana hizmet etmenin kolay olmadığı aşıkardır. Buna bir de ardı arkası bitmeyen inanç dışında kalan isteklerin de eklenmesiyle (iş bulma, eğitim alanında yardımcı olma, maddi destek sağlama, sağlık sorunlarının giderilmesi vb). Dergâh'ın bunları karşılamakta hem maddi hem de insan kaynağı açısından zorluk yaşadığı anlaşılmaktadır.

Yöneticileri, Şahkulu Sultan Dergâhı olarak ceme ve 12 Hizmet sahiplerine, özellikle de dedeye çok önem verdiklerini bildirmişlerdir. Birinci önceliğin dede olduğunu, çünkü diğer hizmetlerin dede etrafında şekillendiğini söylemişlerdir. Dedenin öncelikle “İnsan- ı Kâmil olamıyorsa bile Kâmil İnsan olması” gerektiği, bunu Şahkulu Sultan Dergâhı açısından çok önemsediklerini, daha sonra ise Alevi erkânı konusunda bilgisine bakıldığını aktarmışlardır.

Bunun yanında cem içinde 12 Hizmete zaman zaman mecburen müdahale etmek durumunda kaldıklarını doğrulamışlardır. Çünkü Alevi inancı ve geleneğinde olmayan çok fazla unsurun cemin içine katılığını, referansların Alevi inancından değil Sünni inancının etkisiyle verildiğini, o yüzden hizmet sahiplerine karıştıklarını, hatta 12 Hizmet sahiplerini

⁵⁷ A. 25. 10. 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

uyardıklarını iletmişlerdir. Yönetim olarak iki veya üç yılda bir 12 Hizmet sahiplerini mecburen değiştirmek durumunda kaldıklarını ve yeni gelenlere dede gözetiminde eğitim verdiklerini anlatmışlardır. Bu değiştirmenin keyfiyetten değil mecburiyetten kaynaklandığını, çünkü 12 Hizmet sahiplerinin bir süre sonra o hizmete kimseyi kabul etmediğini, bunun da hizmet yapmak isteyen pek çok kişiye engel olduğunu aktarmışlardır. Şehir ortamında, herhangi bir olumsuzluktan dolayı birinin ceme katılmadığında büyük sıkıntı yarattığını, bu durumun bazı sorunlara yol açtığını, yönetim olarak eleştirildiklerini, uzun süre hizmet yapan insanların kırıldığını ancak bunu yapmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. “Kent canavarı” diye tabir ettikleri durumun bunları yaşamalarına sebep olduğunu aktarmışlardır. Bunun yapmanın haklı sebepleri olduğunu, fazla sayıda insanın ceme katılarak, bu ritüelleri öğrenmesini amaçladıklarını, kaldı ki amaç hizmet ise dergâhın kapısının herkese açık olduğunu ve farklı alanlarda hizmet edebileceklerinin altını çizmişlerdir. Bu uygulamalar dolayısı ile kırılan veya incinen olur ise rızalık alma yoluna gidildiğini ve gönüllerinin alındığı bilgisini paylaşmışlardır.

3.4.3. 12 Hizmetten birini/birkaçını görenlerin kendi iç çelişkileri/gerilimleri

Şahkulu Sultan Dergâhı’nda 12 Hizmet’in kutsallığı konusunda görüşme yaptığım kişilerin tamamı bundan hiç kuşkuyla yer vermeyecek şekilde bahsederek adeta kendi miraçlarını yaşadıklarını, bu halin anlatılamayacağını sadece yaşamak ile mümkün olabileceğini söylemişlerdir.

Ceme katıldığım zaman ben kendimi çok iyi hissediyorum. Ceme katıldığım zaman, yaşananları, yaşanmışlığı, o dönemdeki olayları, Muhammet Mustafa’nın Kırklar Cemine katılımını hissediyorum, yaşıyorum burada. Bana kendimi çok iyi hissettiriyor. Bu ortamda, burada hissettiriyorum.⁵⁸

Bu hizmetlerin çok ağır sorumluluğunun olduğu, Ehli Kâmil insanların bu hizmetleri yapması, bir anlamda bu hizmeti yapanların hizmete uygun davranması ve yaşaması gerektiği, ancak bunun da kent ortamında çok zor olduğunu ama ellerinden geldiği kadar yaşamaya gayret ettiklerini aktarmışlardır. Yaptıkları hizmetin sadece cem içinde değil, cem dışında da kendilerini etkilediğini, kendileri için bir otokontrol mekanizması olduğunu, yanlış bir söz veya davranışta buldukları anda bu hizmetin akıllarına geldiğini ve hemen geri adım

⁵⁸ E. 05.11. 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

attıkları veya sonrasında düzeltme yoluna gittiklerini, yaşamlarının her anında bu durumu hissettiklerini söylemişlerdir.

Bu yol anlatma ile olmuyor, yaşamak lazım. Yanlış bir iş yapıyorsan hemen aklına geliyor. Frenliyor seni. Sen normal bir insan değilsin diyor. 15 sene bir insan eğitim alırsa diploma alır ya 20-25 sene bu kapağa gelmişim en azından ben yanlış yapmayayım. Bu yolun bu kapının hatırı için ailene dahi diyorsun benden gitsin. Kardeşine dahi diyorsun benden gitsin. Bu yolun özelliği bu. Buradaki aşkı her yerde hissediyorum.⁵⁹

Ancak yine aynı kişilerin hepsi benzer ifadeler ile çelişerek, genel anlamda cemler ve geleneksel cemler üzerinden değerlendirme yaptıklarında, gününüzde cemin özünü kaybettiğini, 12 Hizmet'in biçime dönüştürüldüğünü, kimsenin kimseyi tanımadan ceme girdiğini, hatta kendi aralarında birbirlerini cem dışında tanımadıkları veya çok az tanıdıklarını, bu tanışıklığın ancak yabancı bir ortamda bulduklarında ortaya çıktığı gibi söylemleri de nerede ise tamamı dillendirmiştir. Bu durumun hem kendi aralarında hem de yönetim ile bazı gerginliklere yol açtığını zaman zaman ceme katılanları dahi etkilediğini ifade etmişlerdir.

Doğrular gidince getirmek zor. 12 Hizmet sahipleri olarak on, on beş kişi bir araya geliyor misal cem yapılıyor ama kimse kimseyi de tanımıyor. Ne şartlarda geldiğini de bilmiyor.⁶⁰

Anlatılardan anlaşılacağı üzere geleneksel Aleviliğin olmadığı, eski cemleri şu an yapmanın kolay olmayacağı, göç sonrasında oluşan boşluğun Alevi inanç ve ritüeli açısından çok şey kaybettirdiği anlaşılmaktadır. Aslında mekânın değiştiğinde, zamanın da değiştiği, bunun sonucunda da insanın değiştiği söylenebilir. Kentlere göçün sonucu olarak, artık mekânı ve zamanı doğanın değil, insanların belirlediği söylenebilir. Bunun da sonucu olarak serbest zaman ve mekân kullanımının sınırlı olmasından kaynaklı insanların, pek çok şeyde olduğu gibi dini inanç ritüellerinin değişip dönüşmesine etki ettiği, bu etkinin kişilerin iç dünyalarında çelişkilere yol açtığı anlaşılmaktadır. "Çalıştığı ortam, bulunduğu ortam, yaşadığı bina, bunların hepsi etken. Yani yolculuk yaptığı araba, bunların hepsi etken olmaktadır."⁶¹

⁵⁹ D. 28. 10. 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

⁶⁰ D 28. 10. 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

⁶¹ C. 23. 10. 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

Görüşmeciler, insanların kent ortamında yaşam savaşı verdikleri, geçim sıkıntılarının olduğunu, zaman zaman bu yüzden kalp kırabildiklerini, hatta ailelerinin her hafta ceme katılmalarını istemediklerini, ona rağmen ceme geldiklerini aktarmışlardır. *“Camiye gideyim dersin beş kişi senin kolundan tutar ama cemevine, ceme geleyim dersem, ailem dahi, karım dahi engel oluyor. Yani her hafta gidip ne anlıyorsun diyorlar. Bunu nasıl anlatayım.”*⁶²

Göç öncesi doğanın kurallarına ve belirlediği zamana uygun yaşayan, ona göre inanç ritüelleri oluşturan insanlar, kentlere göç sonrası, kentin kendine has kuralları olduğunu anlamış ve bu kurallara uymak zorunda kalmışlardır. Tüm bu sorunlar ile ceme gelen hizmet sahiplerinin bir taraftan rızasız ceme gelinmez diye bildikleri duruma ters düştükleri, diğer taraftan cem içinde hizmet yürütmenin huzursuzluğunu yaşadıkları anlaşılıyor.

Perşembe günleri ben o cemleri kaçırmam. Bazen hanım takılır bir şey olmaz. Gerçi diyor; cemin de kazası olmuyor ama... Hanım öyle deme. Ben bugün gitmesem, bugün o pirin bir cümlesi benim hayatımı değiştirebilir. Beni bir kötülükten kurtarabilir. Benim o kıyıda köşede kalmış olan, kibir, nefis, hava - heves ne varsa onu götürebilir. Yani bu yapılan cemleri küçümsüyorlar ben çok yanlış buluyorum.⁶³

Bir taraftan yaşamak istedikleri inançları, diğer taraftan inancın kent ortamında yerine getirilmesi çok zor, hatta zaman zaman mümkün olmayan ritüelleri... 12 Hizmeti yerine getiren kişilerin her şeyden önce birbirini tanımamaları, birbiri ile bağ kuramamaları, kentte bir anlamda inancın gereklerine uyamadıkları için, inancı kendilerine uydurma çabası içinde oldukları, yaşadıkları bu durumu kendi iç dünyalarında, kendilerine açıklayamama zorluğu yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bunun da cemlerin özünü yok ettiği yönünde görüş bildirmişlerdir.

Yani şimdi burada bir hizmet boşluğu oluşuyor. Biz o boşluğu doldurmaya çalışıyoruz. Onu yaparken de tanışmış, karşılaşmış oluyoruz. Beraber sohbet etmiş oluyoruz. Maneviyat anlamında yol bakımından birlikteliğimiz var. Yaşam bakımından detaylı birbirimizi tanımıyoruz. Mesela bana burada hizmet yapan..... can, can, desen tanımıyorum fazla. Soyadlarını bile bilmiyorum. Ama nedir başka bir yerde karşılaştığımız zaman bizi yakınlaştırıyor. Yabancı bir yere gittiğimiz zaman ne kadar samimi olduğumuz ortaya çıkıyor. Burada fazla tanımıyorum soy adlarını dahi bilmiyorum. Nasıl hizmet yaptıklarını dersin

⁶² D. 28. 10.2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

⁶³ C.23. 10. 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

samimi olanlarda var. Dürüstçe yapanlarda var ama işte ne bileyim özü yok yani ben açıkça söyleyeyim. Öz yok.⁶⁴

Tüm bunların etkisinin kişilerin “hak ile hak olma” kavramını zorlaştırdığı fark edilmektedir. Daha hizmete başlamadan, öncelikle kendilerinin kendilerinden razı olmadığı duygusunu uyandırmakta olduğu hissine kapıldıkları söylenebilir. Kendi kendileri ile razı olmadan pir karşısında sembolik bile olsa dara kalkıp, hizmet etmenin güçlüğüne yaşadıkları, buna kendi içlerinde çözüm aradıkları anlaşılmaktadır.

Alevilik bir yaşam tarzı. Şu an yaptığımız cemler Öğreti Cemi. Eğitim Cemi. Biz orada ceme girmeden rızalık alıyoruz, cemin olmazsa olmazı. Rıza kapısından geçmen lazım ki, rıza şehrinde yaşayabilesin. Aleviliğin temeli bu. Şimdi toplandık buraya bugün cem olduk. Siz farklı yerden geldiniz, ben farklı bir yerden geldim, öteki daha farklı bir yerden geldi. Oturduk oraya halkaya oturduk ve bizden rızalık alındı. Ben size nasıl rızalığımı verebilirim sizi tanımadan? İşte hepimiz verdik. Bu Öğreti Cemi.⁶⁵

Bu beyanlardan anlaşılacağı üzere katılımcılar kendi pratikleri üzerinden değerlendirmeler yaparken, günümüzdeki cemleri de “Kırklar Cemi” ile eş tutmuşlardır. Bir genelleme yaptıklarında ise, bu cemlerin öğretisi cemi olduğu, geleneksel cemlerde yapılan ritüellerin yapılamadığı ve o zaman da o içsel aşkı hissedemedikleri üzerinde durmuşlardır. “12. Hizmeti eksik yapıldığında hak orada zuhur etmez, ben bazen o aşkı hissetmiyorum” diye yorumlanmıştır.⁶⁶

Tüm bu etkenlerin kişilerin iç dünyasında birtakım gerilimlere yol açtığı belirtilmiştir. Görüşmeciler, kendi iç gerilimlerini “bu hizmet hak için” sözleri ile atlatmaya çalışmışlardır. Ne yapılıyor ise yol için yapıldığı, İmam Hüseyin ve birçok ozanın ve dedelerin bu yol için canını feda ettiği, şimdi fedakârlık sırasının kendilerinde olduğu görüşü sıkça dile getirilmiştir. Bu yüzden fedakârlık sırasının kendilerinde olduğu, yapabildikleri ölçüde kimseyi incitmeden, durum ne olursa olsun hizmete devam etmeye çalıştıklarını söylemişlerdir. “Hizmet yapan kişi bataklıkta sivrisinek olmamalı, balçıkta pırlanta olmalıdır”.⁶⁷

⁶⁴ C. 23. 10. 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

⁶⁵ F. 05. 11. 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

⁶⁶ G.05. 11. 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

⁶⁷ C. 23. 10 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

Bu yaşananlardan dolayı, hemen hemen tüm katılımcılar, kendi hizmetleri açısından katıldıkları cemi kutsal görmelerine rağmen yapılan ibadetin Aleviliğin özünü yansıtamadığını belirtmişlerdir. Ancak buna rağmen gelecekte bu durumun düzeleceğine olan inanç sürdürülerek yolun devam etmesinin önemli olduğu, kendilerinin ritüelleri aşk ile yaptığı, eksik kalan kısımdan diğerlerinin sorumlu olduğu yönünde bir düşünce geliştirerek, iç dünyalarındaki gerilimlere bu yolla çözüm buldukları ve kendilerini rahatlattıkları anlaşılmaktadır.

Vallahi bu yolun bitme şansı yok. Daha sonra belki bizden daha iyisi gelecek, daha kültürlüsü, daha bilgilisi, bu yolu daha iyi anlayanlar gelecek. Çünkü nerde neyin doğacağını fazla biz kestiremeyiz. Böyle bir umut olmasa bu dergâh altı yüz, yedi yüz, sekiz yüz yıl yaşayamazdı. Beş -altı kez yıkılmış, yeniden yapılmış. Yerle bir olmasına rağmen Şahkulu Babanın burada savaşıp şehit olmasına rağmen, burası yine bugüne kadar kalmış. Demek ki burası boş bir yer değil. Biz on, on beş, yirmi yıldır gelmişiz. Acaba dolu, acaba boş. Ne kadar dervişler gelip gitmiş buralara.⁶⁸

3.4.4. Dışarı (sünni dünya) ile gerilimler

Geçmişte, kapalı bir toplum olan Aleviler, kentlere göç ile beraber; hep korktukları, kaçtıkları; inançlarını ve ibadetlerini gizledikleri Sünni dünya ile kapı komşusu, bazen de akraba olmuştur. Bununla birlikte asırlardır yaşadıkları deneyimlerden hareketle bazıları yine kendini gizlemiş, bazıları da bu gizlenmenin ardından büyük oranda asimile olmuştur. Kendini gizleyemeyenlerin ise bir yandan Sünni inancından ve geleneğinden etkilendiği, diğer yandan da görece az da olsa Sünni komşusunu etkilediği söylenebilir. Nitekim Karpat'ın belirttiği gibi “göçler toplumsal değişmelerin en güçlü unsuru olarak, farklı fiziksel yapıya, dine, kültüre ve dile sahip toplulukları karşı karşıya getirmiş, bu toplulukların bir arada yaşamalarına ve böylelikle etkileşim içinde olmalarına neden olmuştur.”⁶⁹

Ancak ne gizlenmenin ne de etkilenme ve etkilemenin Alevilere karşı aşağılamaları ve yer yer ise katliamlara varan saldırıları önlemediği bilinmektedir. Bu sebeple bir taraftan halen Sünni dünyaya güvensizlik devam ederken; diğer taraftan da kendilerini kanıtlama, cemi herkese açma, Kuran ayetleri ile cem ibadetini donatarak “biz de Müslümanız” deme, bazı vakıflar ve dernekler tarafından cami-cemevi projelerine⁷⁰ destek olma, 12 Hizmetin içine yerleştirilen

⁶⁸ D. 28. 10.2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

⁶⁹ Karpat, 2010, 9.

⁷⁰ Yıldırım, Alevilerin Kitabı, 423.

Kuran ayetleri ile sürekli kendilerini anlatma, bir anlamda onay alma⁷¹ çabası içinde oldukları söylenebilir.

Bunlara sebep olan şey hem Osmanlı'nın hem Cumhuriyet döneminin toplum üzerindeki baskısıdır. Can mal güvenliğidir. Can ve mal güvenliğini korumak adına taviz vermişlerdir. Ya da geçmişte olduğu gibi günümüzde de kendine yaranmak, kendini gibi yaşamak, kendi düşüncesine yakın Alevi, sadece ismi Alevi olarak yani kendi Alevisini yaratan bir zihniyet var. Bu baskıdan dolayı böyle taviz verdiklerini görüyoruz. Kentleşme süreci de bir yerde etken oldu.⁷²

Görüşmecilerim, şimdiye kadar verilen tavizlerin doğru olmadığı, inancın içine gelenekte olmayan fazlaca öğenin karıştırıldığını belirtmişlerdir. Bundan sonraki süreçte bir olunması ve verilen bu tavizlere dur denilerek yolun doğru bir şekilde gelecek kuşaklara aktarılmasının üzerinde durulması konusunda sadece vakıfların, derneklerin değil, tüm Alevilerin iş birliği içinde olmaları gerekliliğinin altını çizmişlerdir.

Bu öğretici dergâhta çünkü burası bir külliye, burada genç yaşta çocuklarımızı alıp, o içimizdeki güzellikleri öğretebiliriz. Ona uygun hem erkan olsun hem hizmet olsun, yapılabilir. Şu anda eksiklik var. Bu eksikliği gidermek için elbirliğiyle hareket etmemiz gerekiyor. Sadece buraların çabası da yetmiyor. Canlarında, eli kalem tutanında, bu işe gönüllü olan insanında gelip bu olaylara sahip çıkması lazım.⁷³

3.5. Ele alınan hizmetler

Bu bölümde 12 Hizmetin göç ve kentleşme ile birlikte değişmeye/dönüşmeye başlaması Şahkulu Sultan Dergâhı'nda gerçekleştirilen cemlerdeki belli hizmetler üzerinden kısaca anlatılıp örneklendirilecektir. Seçilen Hizmetler, birçok görüşmede ortaklaşan noktalar üzerinden seçilmiştir.

Yaptığım gözlemler ve görüşmelerden hareketle, Şahkulu Sultan Dergâhı Cemevi'nde, pazar günleri, adına Eğitim Cemi denilen, içinde gelenekten farklılaşmış “muhabbet”, yeni oluşturulan ve dergâh yönetiminin “zaman zaman müdahale ediyoruz” dediği erkândan yola

⁷¹ Atmaca, 7 İklim Çar Köşe, 46

⁷² B. 03.11. 2017 28. 10.2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

⁷³ B. 03.11. 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

çıkılarak uygulanan 12 Hizmet ve ceme gelen canların getirdiği lokmalar ile cemlerin yapıldığını söyleyebilirim.

Kaynağı Kırklar Cemi'ne dayanan cem ibadetinin ve 12 Hizmetin kutsallığı konusu Alevi inancını taşıyanlar için tartışılmaz bir öneme sahiptir. Cem ibadetinin içinde yürütülen 12 Hizmetin görünen zahiri ve görünmeyen sadece bu yolun ehli olanlara verilen batini olmak üzere iki boyutu olduğu bilinmektedir. 12 Hizmetin cem içindeki yeri sembolik olmakla birlikte önemi tartışılmayacak derecededir. Çünkü Kırklar Cemi'ni temsil ettiğine inanılmakta, Kırklar Cemi'nde yapılan tüm hizmetlerin tekrar zuhur etmesi anlamı taşımaktadır⁷⁴. O nedenle geleneksel cemlerde herkes 12 Hizmeti yapamamış, bu hizmeti yapacak kişilerde birtakım özellikler aranmıştır.

Şimdi bakın, on iki hizmette Mürşit ve Pir, Hz. Ali ile Hz Hüseyin'i temsil ediyor. Rehber Hz. Muhammed'i temsil ediyor. Gözcü, İsrail'i Karaca Ahmet'i temsil ediyor. Çerağ, Cebir-ül Ensari temsil ediyor. Zakir İmam Cafer-i Sadık'ı temsil ediyor. Süpürgeçi, Selman-ı Pir-i Pak'ı temsil ediyor. Biz şimdi üç tane bacı çıkarıyoruz ya hani biz üç bacıydık, Güruh-u naci'ydik deniyor ama Selman-ı Farisi süpürgeci olarak geçiyor orda. Kırklar Cemi'ndeki olay bunlar. Yani hazreti peygamberin miracdan dönüp de kırklarda yaptığı ibadet. İşte biz de bu gelenekleri sürdürebilmemiz için mümkün olduğunca, olduğu kadar, Ehli Kamil canlarımızı daha da böyle şey yapıp, o genç kardeşlerimizi de yanlarına alıp daha da böyle o mertebeye getirmeye çalışıyoruz, hizmetlerimiz budur.⁷⁵

Cem içinde hizmet sayısı 12 olmakla birlikte, hizmeti yürütenlerin sayısı 12 olmak durumunda değildir. Bir kişi duruma göre iki veya üç hizmeti yürütebilir. Bu cem içinde doğal karşılır ve gelenekte de yerinin olduğu bilinmektedir. Günümüzde zakirin okuduğu nefes ile 12 Hizmet sahiplerinin tek tek isimleri söylenerek meydana çıkması, Cem Vakfı öncülüğünde dedeler kurulu tarafından oluşturulan yeni erkân ile cemin içine dâhil edilmiş ve sonrasında yaygınlaşmıştır.

Köylerde bu kadar hizmetçi ortaya çıkmazdı. Bir kurbancı vardı, saka süpürgeci, çerağcı, gözcü. Gözcü böyle içeride durmazdı. Kapının dışında kim geliyor, kim gelmiyor. Böyle şey yaparlardı çok etkileyici bir olaydı. O zamanlar biliyorsunuz

⁷⁴ Özdemir: Kimlik, Ritüel, Müzik, İcrası, 71.

⁷⁵ A. 25. 10. 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

Cemleri gizli yaparlardı. Acaba asker mi gelecek, acaba ihbar mı edildik, bu şekil takip ediyordu gözcü.⁷⁶

Göç sonrasında ise Alevilerin, açılan dergahlara ve yeni yapılan cemevlerindeki cemlere yöneldiği ve tek tipleşen erkan ile yapılan cemlere uyum sağlama çabasıyla gelenekten kopmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bunun sonucu olarak da geleneksel cemlerin aksine günümüzdeki cemler 12 Hizmete katılmayı kolaylaştırmıştır. Ceme katılmak dedenin veya cemevi yönetiminin inisiyatifine bırakılmıştır. Ayrıca ceme katılanların sayısındaki azalmanın da 12 Hizmet görevi almayı kolaylaştırdığı söylenebilir.

Baba erenler bu yola ikrar verdiğinde diyor ki, “gelme gelme, dönme dönme, bu yol demirden leblebi, ateşten gömlektir”. Gerçekten yolun ateşten gömlek olduğunu hizmet etmeye yeltendiğinde görüyorsun. Hizmet etmekten maksat kişinin kendini pişirmesi ve “insan-ı kâmil” makamına ulaşmasıdır. Artık insan yetiştirmeye başlar ve o insanda diğerini miracına ulaştırır. Yani kişi kendinden arındığında, o gün onun miracıdır. Eğer “insan-ı kâmil” olursa hizmet ederim diyebilir.⁷⁷

Görüşmeciler, bazı cemevleri ve dergahlarda yeni gelenler için zaman zaman bu yeni erkan üzerinden belli eğitimlerin varlığını dillendirmekle birlikte Şahkulu’nda bu gibi eğitimlerin verilmediğini aktardılar. Burada, Hizmet yapmaya yeni başlayanlar, kendilerinden önce 12 Hizmeti yapanlardan hizmetin pratiğini öğrendiklerini ve duaları (gülbenkleri) alarak çalıştıklarını, ayrıca internetten de araştırmalar yaparak öğrendiklerini söylemişlerdir. Yine görüştüğüm 12 Hizmet sahibi katılımcıların bazıları, hizmetin hem zahiri hem de batini yönünü bildiklerini, bazı hizmetlerin batini boyutlarının anlatılabileceğine karşın bazılarının yol içinde sır olarak kalması gerektiğini söylemişlerdir. Kimi hizmet sahipleri ise hizmet ile ilgili fazla bilgileri olmadığını kendilerini geliştirmek için araştırdıklarını, Kuran ve İmam Cafer Buyruğu’nu okuduklarını belirtmiştir. “Burada eğitim verilmiyor insanların içinde ki ilahi aşka kalmış. Gelenler de kalıcı değil bir iki sene buraya geliyor ondan sonra gidiyor. Ben hizmete başladıktan sonra başkalarında nasıl öğretebilirim diye düşündüm.”⁷⁸

⁷⁶ A. 25. 10. 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

⁷⁷ G. 05. 11 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

⁷⁸ D. 28. 10. 2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

Göçle birlikte insanlarda artık ocak-dede bağılılığının çok kalmadığı; yol ve erkânın değişip dönüşmesiyle birlikte kısmen eski önemini de yitirdiği, dolayısıyla tüm bunların doğrudan inanca yansıdığı bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.5.1. Süpürgeci hizmeti

Cem içinde Süpürge (Faraş) Hizmeti, zahiri manada hem cem yapılmaya başlamadan önce hem de yürütülürken cemevi meydanının temizliğinden sorumluluktur. Batini anlamda ise Kırklar Ceminin süpürgecisidir ve hizmet sahibi olarak, oradaki ceme gelen canların gönüllerini süpürmek olarak yorumlanmaktadır. Hizmet kutsal ve çok ağırdır. Bu yüzden de herkes taşıyamaz ve Ehli Kâmil denilen insanların yapması gerekmektedir. Eski gelenekte bu hizmeti ya bir erkeğin ya da bir bacının yaptığı, bazı erkânlarda hizmeti yapanın dua (gülbenk) okumadığı gülbengi sadece dedenin okuduğu söylenmektedir.

Günümüzde ise 12 Hizmet sahibi eğer yeterli ise 3 bacı (Şahkulu Sultan Dergâhında katılımcı olduğum cemlerde gördüğüm ve mülakatlarda da belirtilen bu sayının çoğu kez yeterli olmadığı, yanlarına ceme katılan canlardan alarak tamamladıklarıdır) sadece sembolik olarak 12 Hizmet içinde süpürmesini yapıyor ve hizmetin gülbengini okuyarak bitiriyor. Öncesi ve sonrasında cemevinin herhangi bir temizliğine katılma zorunluluğu olmuyor.

Şahkulu Dergahı'nda yaptığım araştırma sırasında sadece Şahkulun'da şu an hizmet yapan dede ve hizmet sahipleri ile değil hem Şahkulu'nda hem de diğer dergâhlarda ve cemevlerindeki çok sayıda dede veya hizmet sahibi ile görüşme, onları dinleme şansım olmuştur. Bu sohbetler sırasında bir dede, süpürge hizmetini üç bacının görmesini kendisinin istediğini ve eklediğini söylemiştir. Bunun gereğini ise, kendilerinin büyük bir mürşit ocağı olduğunu ve süpürge gülbenginin içinde üç bacı olarak geçtiğini, bundan dolayı yaptığını belirtmiştir.

3.5.2. Çerağcı

Zahiri anlamda cemevinin aydınlatılmasından sorumludur. Eskiden cemler köylerde akşamdan başlayıp gece geç saatlere kadar devam ettiği, elektrik olmadığı için de çerağcının öncelikle cemevinin aydınlatılmasından sorumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Hizmet içinde ise cemdeki canların gönül gözünün, bilincinin aydın olması adına hizmet sahibi kişi süreğine ve dönemine göre içinde bulunduğu koşullar dahilinde, kimi yörelerde

kestikleri kurbanların kuyruk yağları eritilerek çerağlarını uyandırır iken, kimi yörelerde dualar eşliğinde çıra veya mum ile hizmeti yerine getirdikleri anlaşılmaktadır.

Köyden gelen dedelerin yaptığı Cemlere şahit oldum. Çerağ hizmetini araştırırken çerağın ne olduğunu, tabii ki annemden daha önce öğrenmiştim. Annem her perşembe günü bizim kiler dediğimiz bir yer vardı, o kiler dedikleri yerde orta bir direk vardı, böyle hiç unutmuyorum o ota direğin en üst kısmında teberikler⁷⁹ vardı. Yani çeşitli türbelerden, ziyaretlerden toplanan nişan, nişan alıp, nişan vermek teberiktir. Türbelerden alınan taş ve toprak. Annem perşembe günü o çilayı yakardı. Lokmasını pişirirdi. Dua ederdi. Yani bu gelenek annemden bana aktarılmış oldu. İstanbul'da da bunun üç muma dönüştüğünü gördüm. Yani bir taneyken üçe çıktı bu. Bunu merak ettim, bunun anlamı da Allah, Muhammet, ya Ali dediklerini öğrendim. Şimdi kendi kafamdan şöyle bir düşündüm, niye bu, yani çereğ yani evrenle özdeşleştirdiğin vakit ortadaki güneş, sağdaki ay, soldaki yıldız, ışık veren değil mi?⁸⁰

Üç mumun, hizmet sahibi tarafından Alevi nefeslerinde sıkça geçen Allah, Muhammet, Ali üçlemesinin bir anlamda yorumlanması olarak görebiliriz.

Pir Sultanım bu bir sırdır
Ay da nurdur gün de nurdur
Hakk Muhammed Ali birdir
Üçü sırdır bir nur içinde
Pir Sultan

Gönül çerağı çok önemli. İlahi aşk ile yakılan o çerağ, kişinin önce kendisi aydınlık olması gerekir. Yani kendi aydınlık olmadığı sürece etrafını aydınlatamaz. Neyle aydınlatır? İlimle, bilimle, hakikatle, kemalete ererek bu çerağı uyarması lazım. Allaha, çerağ yakıldığı zaman ben cemevinde bu hizmeti yapan yaşlı birinde görmüştüm. Baktım önce ortadaki mumu yaktı. Şimdi ortadaki mumu yakarken nasıl yaktı onu? Kendi ilahi aşk ile onu yaktı. Ortadaki mumu aldı, sağdaki mumu yaktı. Ortadaki mumu yerine koydu, sağdaki mumu aldı, soldaki mumu yaktı. Bunu sordum ben dedeye dedim ki, dede bunun anlamı nedir? Dedi ki; Allahın nuru, Muhammed' e Muhammed'in nuru Ali'ye.⁸¹

⁷⁹ Teberik: Türbelerden alınan toprak. (Teberrük): Bereket, bolluk, mutluluk. Uğurlu sayma. Korkmaz, Etimolojik Kızılbaşlık Sözlüğü, 288.

⁸⁰ C. 23. 10.2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

⁸¹ C. 23. 10.2017 Şahkulu Sultan dergahında yapılan görüşmeden.

Tüm bu söylemler, Alevi nefesleriyle büyüyenin, çocukluğunda çok az cem görmüş olsa bile hizmetin batını yorumunu yapabildiğini göstermektedir.

Ay Alidir gün Muhammed
Okunan seksen bin ayet
Balıklar deryaya hasret
Çarka döner göl içinde
Pir Sultan

Çerağ Hizmeti; tüm bu anlatılara karşın günümüz cemlerinde hem içerik hem de biçimsel anlamda en çok değişime uğrayan ve en çok tartışma konusu olan hizmetlerin başında gelmektedir. Bu tartışmaların sebebi hem okunan dualardan hem de çerağ niyetine yakılan elektrikli mumlar vb. konulardan kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır.

3.5.3. Zakir

Zakirin zikri saz ile,
Kur'an okur avaz ile,
Mümin, Müslim niyaz ile
Zakir sana haber olsun
Şah Hatayi

Zakir; bazı yörelerde Aşık Baba, sazende, sazandar vb.⁸² olarak da bilinir. Cemdeki görevi elindeki telli Kuran (saz/bağlama) ile Hakkı zikretmek ve Kırklar Meclisinde kimi süreklere göre Cebrail'i, kimisine göre İmam Caferi, kimi süreklere göre İmam Zeynel'i temsil etmektedir⁸³. Zakirin okuduğu nefeslere bazı yörelerde ayet denir. Ceme gelenleri kendi avazı ve telli Kuran olarak nitelenen sazı ile hakkı zikretmeye yönelten olarak bilinir.

Cemin içinde hiçbir hizmetin ve hiçbir canın diğerlerine göre üstünlüğü yoktur. Çünkü “ben üstünüm” diyen peygamber dahi kapıdan geri gönderilmiş, ceme girememiştir. Ancak, gerek dede gerekse de Hakkı sazı ile zikreden biri olmadan cem yapılamaz. Bu anlamda Zakir Aleviler açısından çok büyük öneme sahiptir. Aleviler “aşığın sözü Kuran'ın özü”⁸⁴ diyerek, bağlamasını “Telli Kuran”, kendisine ise “Kuran'ı Natık”⁸⁵ olarak adlandırıp bunun ne kadar önemli olduğunu göstermek istemişlerdir. Zakir'in, günümüz cemlerinde de olmazsa olmaz hizmet sahiplerinden olduğu anlaşılmaktadır.

⁸² Özdemir, Kimlik, Ritüel, Müzik, İcrası, İstanbul Cemevlerinde Zakirlik Hizmeti, 98.

⁸³ Günel, Alevilik ve Cemin İçindeki 12 Hizmet, 211.

⁸⁴ Yıldırım, Alevilerin Kitabı, 22.

⁸⁵ Zaman, Alevilik Temel Eğitimi Dersleri, 276.

Ancak göç sonrası zakirlik hizmetinin de epey değiştiğini söylemek mümkündür. Gelenekte zakirlik hizmetini de çoğu kez dedenin yaptığı veya yanında “dili bülbül, kalbi nur” diye bir zakirin bulunduğu bilinmektedir. Günümüzde ise zakirliğe yeni başlayan biri, usta bir zakir ve/veya dede yanında belirli bir süreç içinde cem ve muhabbet ortamında yetişmemektedir. Zakir olmak isteyenler, zakirlik kursları adı altına veya farklı bağlama kurslarında yetişerek cemevlerine gelmekte ve zakirlik hizmetini yapmaktadırlar. Eğer yöresel bir cem değil ise genel anlamda tek tipleşen erkan içinde kabul görmüş nefesleri, tevhitleri ve otantik yapısının bozulduğu söylenen semahları çalarak ilahi bir aşka girmeden herhangi bir görev gibi bu hizmet yaptıkları söylenmektedir. İlahi aşkı hissetmeden zakirlik yapanların, ceme gelenlere ilahi aşkı hissettiremedikleri, dolayısıyla cemde büyük bir boşluk olduğu beyanı sıkça dillendirilmiştir.

Aşkı verecek zakir çok önemli. Söylenmek için söylenmemeli. Zakirinde dilinin bülbül olması gerekir ki insanları aşka getirsin. Bir dede cemde ateşi, çakmağı çakar tutuşmasına yardımcı olan zakirdir. Günümüzde çok o aşkı hissettiremiyorlar.⁸⁶

3.5.4. Gözcü

Bazı yörelerde “gözlekçi” olarak da bilinir. Görevi, cem içinde dede ile beraber cemin sükûnetini ve yönetimini sağlamaktır. Bazı yörelerde buna “hüküm pirin dem gözlekçinin” denir. Cemde gözcülük yapacak birisinin batını gözünün açık olması ve dışarıdan ceme yönelebilecek herhangi bir olumsuz durumu önceden görerek dedeye haber vermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu, Hacıbektaş’ın Anadolu’ya gelmesi ile ilişkilendirilir. O dönemde Anadolu erenleri toplantı yaptıklarında o toplantılara gözcülük yapanın Karaca Ahmet olduğu söylenir. Göç sonrası kentlerde yürütülen cemlerde ise bu görev devam etmekle birlikte daha çok sembolik düzeyde kalmıştır. Çünkü artık cemde sükûneti sağlamak kolay değildir. Daha da önemlisi ceme giren ya da cem bitmeden çıkan birine çoğu kez niye geldin veya niye gidiyorsun denilememektedir. İsteyenin, istediği saatte ceme girip çıktığı anlaşılmaktadır. Bu durumda gözcünün görevinin içeri girenlere yer göstermek ve insanları cemde sessiz olmaları için zaman zaman uyarmakla sınırlandığı söylenebilir.

⁸⁶ F. 05. 11. 2017 Şahkulu Sultan Dergâhında yapılan görüşmeden

3.5.5 Tezekar (İbriktar)

Cemdeki görevi Tarikat abdesti aldırmaştır. Batini boyut olarak ağır bir sorumluluğu vardır. Kırklar Ceminde bu hizmeti Selman-ı Farisi'nin yaptığı söylenmektedir. Tezekâr hizmetinde yerine getirilen, sadece cemde değil yaşamın tümünde bedensel temizlik ile beraber ruhsal arınmadır.

Geleneksel cemlerde, ceme gelenlerin pir sorgusundan geçerek geldikleri, üzerlerinde herhangi bir kimsenin hakkının, dolayısıyla da bir kirin kalmadığı anlatılır. Alacağını almış, vereceğini vermiş, ölmeyen evvel ölmüş insanlar o meydandadırlar. Yani temiz ve pak olarak gelirler. Su ile sadece dışarı temizlenir, asıl abdest gönül abdestidir derler. Kırkların Ceminde, erenlerin meclisinde küçük de olsa herhangi bir olumsuzluk var ise bu görev ile giderilir. Eğer kişilerin herhangi bir suçu kabahati var ise zaten ceme alınmazlar, onlar düşkün ilan edilirler⁸⁷. Asıl olan tarikat abdestini öze aldırma, yani pir sorgusundan geçmektir. Hizmetlerin de pir sorgusundan geçen insanlara verildiği anlaşılmaktadır. Yoksa pir sorgusundan geçmeyen birine, Tezakarlığın ya da diğer hizmetlerin verilmesi çok da uygun görülmediği, hatta cenazesinin kılınmasının dahi önemini yitirdiği söylenebilir.

Firavunluk etmiş yolundan azmış
İkrar ile külli varından geçmiş
Hakikatte abdest almadan göçmüş
Kılmayın ölüsün ölmüş ölmemiş
İsmail⁸⁸

Yukarıda cem hizmetinden yola çıkarak örneklerle anlatmaya çalıştığım, göç sonrasında ve kentleşmeyle beraber bütün hizmetlerin hem yapılış ve gülbenklerinin verilmiş tarzının hem de özünde bulunan batini anlamın değişip dönüştüğüdür. Bunun, bazen bilinçli, bazen de gündelik yaşamın akışı içinde bilinçsiz bir şekilde gerçekleştiği söylenebilir. Ayrıca, televizyon ve gazete gibi görsel ve yazılı basının etkisinde kalan dedelerin zaman zaman kendilerini kanıtlamak adına Sünni inanç dilini kullanmalarının da bunda etkisi olmaktadır.⁸⁹

Gelinen noktada tüm bu yaşananların sonucu olarak, cem içinde 12 Hizmetin tamamının yapılmaması gerektiğinin düşünölmeye başlandığı ve bunun konuşulduğu anlaşılmaktadır. Ancak cemin içinden 12 Hizmetin ya da bazılarının kaldırmasıyla, bu sefer de ceme ait bütün

⁸⁷ Noyan, Bektaşilik Alevilik Nedir?, 216.

⁸⁸ Özmen, Alevi, Bektaşi Şiirler Antolojisi, 3. Cilt, 323.

⁸⁹ Ersal, Eröz, Alevi Gülbenklerinin Temel Yapısı üzerine Bir Değerlendirme. Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi, 2103/65

özelliklerin yitirileceği, Cemin bir çeşit ‘Cuma’ya dönüşeceği düşüncesi ile şu an bu haliyle yürütülmeye çalışıldığı da görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir.

Sonuç

Tarihsel olarak sürekli bir şekilde köyden köye göç ederek yaşayan, bir anlamda göçe alışık olan Aleviler, 1950’lerde başlayan 90’larda doruk noktasına ulaşan kentlere göç ile farklı bir durumla karşı karşıya kalmışlardır. Bu yeni ve alışık olmadıkları duruma uyum sağlamanın epey zamanlarını aldığı ve hala almakta olduğu anlaşılmaktadır. Kente gelen Alevilerin, ilk olarak aidiyetlerini sürdürmek adına yöresel dernekler kurarak bu yeni duruma alışmaya çalıştıkları söylenebilir. Ancak bu süreçte çoğu kez bir zorunluluk şeklinde kendi kimliklerini gizlemişlerdir. Bu gizlenme, kentleşmenin sonuçlarıyla da birleşince her biri yurt içi veya yurt dışına dağılan ocak dedelerinin ve taliplerinin birbirinden ayrılmasına yol açmıştır. Bu zorunlu ayrılığın sonucunda da bağlar kopmuş, artık kimse kimseyi denetleyemez hale gelmiştir. Bu kopukluğun bazı ideolojik çevrelerce de desteklenerek Alevilerin inanç, gelenek ve ritüellerinden uzaklaştırılması ve asimile edilmesi için kullanıldığı söylenebilir. Dede-talip ve müsaheplik gibi bağlar ya kopmuş ya da çok gevşemiştir. Özellikle de düşkünlük, yani “toplumsal dışlanma” kavramı nerede ise tamamen işlevini yitirmiştir⁹⁰.

Burada, çoğu kez iyi niyet ile ancak “bilinçsizce” yapılan müdahalelerin de etkisi olduğu söylenmelidir. İçeriden veya dışarıdan, bilinçli ve art niyetle düşünülen durumların çoğu zaman fark edildiği ve gerekli önlemlerin hemen alınarak bir savunma mekanizması oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Ancak iyi niyet ve bilinçsizce yapılanların kolay kolay kimse farkına varamamıştır. Farkına varıldığında ise tekrar geriye dönülmesi mümkün olmayan veya çok zor olan bir durum ile karşı karşıya kalındığı aşıkardır.

Görüşmeciler, gelinen noktada, dergâhlar ve cemevlerinin birleşerek yeni bir erkan yazmaya giriştikleri ve bununla ilgili çalışmaların olduğunu belirtmişlerdir. Yeni yazılacak erkanın mümkün olduğunca Anadolu Aleviliğine uygun olmasına özen gösterileceği söylenmiştir.

Tüm bu sorunlara rağmen Alevilerin son yıllarda bir toparlanma, yolu/erkanı tekrardan oluşturma ve geleneğe yaklaştırma gayreti içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuca temel olarak Şahkulu Sultan Dergâhı’nda, sonrasında fırsat buldukça Şahkulu Dergâhı dışında da

⁹⁰ Bozkurt, Aleviliğin Yeniden Yapılanma Sürecinde Toplum- Devlet İlişkisi, 113.

çok sayıda dedeyle ve yolu/erkanı bilenlerle, ayrıca farklı dergâh ve demevi yönetimi kademesinde olan insanlarla yaptığım görüşmeler neticesinde ulaştım.

Başka bir yöneliş ise ev cemleridir. Böyle bir yönelişin olduğunu duymuş olmama rağmen yapıldığına şahit olmamıştım. Bu çalışmayı yaptığım dönemde Üç Ev Cemi'ne bizzat katılarak gözlemlene imkânım olmuştur. Görüştüğüm kişiler, bu cemlere mümkün olduğu kadar dışarıdan kimsenin alınmadığını, ikrarsız kimse ile cem olmadıklarını, ceme katılanları belli sayıda tutuklarını ve yola ikrarlı kişilerin gelebildiğini söylediler. Bu anlatılardan kent ortamında Aleviyim diyenlerin milyonlarca ama Aleviliğin ibadet ritüellerini yerine getirenlerin küçük gruplar ve/veya kişiler olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak göçün etkisinin Aleviliği başka bir boyuta taşıyarak zorunlu olarak yeniden yapılanma sürecine taşıdığı anlaşılmaktadır. Bundan sonraki süreçte atılacak her adımın, söylenecek her sözün önemi büyük, hatta yolun yaşaması adına hayati olacağı söylenebilir.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

ATMACA, Naz (2017). 7 İklim Çar Köşe, İstanbul: Demos Yayınları.

BİRDOĞAN, Nejat (2015). Alevilik, Anadolu'nun Gizli Kültürü, İstanbul: Kaynak Yayınları.

BIRGE, J. K. (1991). Bektaşilik Tarihi, İstanbul: AND Yayınları.

BOZKURT, Fuat (2010). Makale İsmi, ed. T. OLSSON vd., Aleviliğin Yeniden Yapılanma Sürecinde Toplum-Devlet İlişkisi, Alevi Kimliği, çev. Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

CAFER, İmam (Tarihsiz [1958]). Buyruk, der. Sefer Aytakin, Ankara: Emek Basım-Yayınevi.

DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin. Dünkü ve Bugünkü Alevilik, Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2010, Sayı 56.

DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin. Genelde Dergâhların, Özelde Hacı Bektaş Dergâhının Konumu ve Çözümü Önerileri, Alevilik – Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, 2015, Sayı 12.

ERSAL, Mehmet (2016). Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi-Çubuk Havzası Örneği, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.

ERSAL, Mehmet ve Serpil Eröz. Alevi Gülbenklerinin Temel Yapısı üzerine Bir Değerlendirme, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2103, Sayı 65.

GÜNEL, Durmuş Dede (2014). Alevilik ve Cemin İçindeki 12 Hizmet, İstanbul: Engin Yayıncılık.

KOCADAĞ, Burhan (1998). Şahkulu Sultan Dergahı ve İstanbul Bektaş Tekkeleri, İstanbul: Can Yayınları.

KAYGUSUZ, İsmail (2009). Görmediğim Tanrıya Tapmam, İstanbul: Su Yayınevi.

KARPAT, Kemal (2010). Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Timaş Yayınları.

KORKMAZ, Esat (2016). Etimolojik Kızılbaşlık Sözlüğü, İstanbul: Demos Yayınları.

KORKMAZ Esat, (2016). Alevilik- Bektaşilik Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi.

ÖZMEN, İsmail (2010). Simgeler ve Rıza Kenti: Alevilik/ Bektaşilik, Cilt 1, İstanbul: Parşömen Yayıncılık.

NOYAN, Bedri (1995). Bektaşilik Alevilik Nedir? İstanbul: Ant/Can Yayınları.

ÖZMEN, İsmail (1998). Alevi, Bektaş Şiirler Antolojisi, 3. Cilt, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖZDEMİR, Ulaş (2016). Kimlik Ritüel, Müzik İcrası, İstanbul Cemevlerinde Zakirlik Hizmeti, İstanbul: Kolektif Kitap.

YAMAN, Mehmet (2011). Alevilik: İnanç, Edep, Erkan, İstanbul: Demos Yayınları.

YAMAN, Ali (2004). Alevilik'te Dedelik ve Ocaklar, İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları.

YILDIRIM, Ali (2015). Alevilerin Kitabı, Ankara: İtalik Kitapları.

YILDIRIM, Rıza (2012). Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Dönüşümün Ana Eksenleri, Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Dergisi, Sayı 148.

YÜCESOY, Fikriye (2017). Cemevinin Diferansiyel Mekân Olarak Okunması: Göçmen Mahallesi Cemevi Örneği, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı.

ZAMAN, Süleyman. Alevilik Temel Eğitim Dersleri, Cilt 2, İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi, Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Araştırma- Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

İnternet

KAYGUSUZ, İsmail. Alevi Açılımı Ve Çalışmayı Üzerinde Kısa Bir Söyleşi,

www.ismailkaygusuz.com/index.php/soylesiler, Erişim Tarihi: 01. 12. 2017

KAYGUSUZ, İsmail. Cemevi'nin Tarihsel Gerçekliği Üzerinde Bir Söyleşi.

www.ismailkaygusuz.com/index.php/soylesiler, Erişim Tarihi: 12. 15. 2017

KAPTAN, Remzi. Cem nedir, www.alevitentum.de/html/remzikaptan.html, Erişim Tarihi: 11.12. 2017

EKLER

Şahkulu Sultan ve Külliyesi

ŞAHKULU SULTAN ve KÜLLİYESİ

Şahkulu Sultan, İslamiyet'in özgün bir yorumu olan Alevi-Bektaşî inancının güçlü bir YOL ERİ'dir. Horasan'dan gelmiştir ve Hacı Bektaş Dergahı'na bağlıdır. Şahkulu, on dördüncü yüzyılın başlarında geldiği Merdivenköy'de, İstanbul'un ilk ve en büyük bu Bektaşî Dergahı'nı uyandırmış, imar etmiş; sonra da, kendi adı ile anılan bu yerde sığınmıştır.

Anadolu'nun gözcüleri olarak da anılan ve aralarında Gözcü Baba, Ali Mansur Baba, Semerci Baba, Yörük Baba, Sancaktar Baba, Balcı Baba, Mah Baba, Gül Baba, Garıbcı Baba, Buhur Baba, Saka Baba, Eren Baba ve Kartal Baba'nın da bulunduğu, çoğu, İstanbul'un alınması ve öncesinde, Bizanslılarla giriştikleri savaşlarda şehit düşen ve bu çevrede medfun kırk Alperen'den biridir, Şahkulu Sultan.

Şahkulu Sultan Dergahı, kurulduğu günden beri, batını ve zahiri aydınlanmanın ve gelişmenin kesintisiz bir güç kaynağı olmuştur. Külliye, dünyanın en büyük beş Alevi-Bektaşî Dergahından birisi olarak, 1925 yılına kadar hizmet vermiştir.

Dergah, İstanbul'un fethinde önemli yararlıklar göstermiş; millî mücadeleye katılmış, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Kuva-i Milliye hareketine önemli maddî ve manevî destek sağlamıştır.

Külliye, "Şahkulu Sultan Dergahı Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Vakfı" ile kayıtlı olup, halen Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlıdır. Geniş ve ağaçlıklı bir arazi içinde, bahçe ve sebzelikleri de olan Külliye, içeride onikigen yapılmış meydan evi (cemevi) ve kapıdaki namazgah dahil, ibadet, eğitim ve yönetim mekanları; sürekli kalan görevliler, günübirlik gelen ve geceleyen ziyaretçiler ile kimsesiz ve yoksullar için mihman odaları, hamam, çamaşırhane, aşevi, ahır, samanlık ve müstemillattan oluşmakta idi. Şahkulu'na ek olarak, çobandan din ve devlet adamına kadar, Dergah'ta görev yapmış bir çok kişinin kabirleri de bu külliyeindedir.

Mehmet Ali Hilmi Dede Baba, 1907 yılına kadar, Dergahın post-nişinidir; çağın en ünlü Bektaşîlerindedir. Külliye restore edilip geliştirmiştir. Büyük bir Divanı vardır. Divan, 1911 yılında, Dergahın aşçısı Ahmet Mehdi Baba tarafından bastırılmış; Bedri Noyan Dede Baba'nın yeni Türkçe'si ile, " Merdivenköy Şahkulu ..Derneği"nce yayınlanmıştır. Dede Baba'nın, daha önce Dergah'ta olan kabri, "kendi isteği üzerine", Göztepe'deki Gözcü ve Sancaktar Babaların yanına alınmıştır.

Zaman içinde bazı bölümleri yıkılan ve bir bölüm arazisi dağılan Külliye, eski haline getirmek üzere çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Külliye, restore edilmek üzere, Bakanlar Kurulu'nun kararı ile, beş yılına " Merdivenköy Şahkulu Sultan Külliyesini Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği - (1985)" ve on yılına " Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı (1994)"na devredilmiştir. Bu şekilde, vatandaşların yoğun ilgi ve desteği ile onarılan Külliye, yeniden, belli bir işlerliğe kavuşturulmuştur.

Kitabeler, buldukları yeri en iyi tanıtan özlü anlatımlardır. Dergahın kapısında, iki kitabesi var, Türkçe'leri ile :

ilk (orjinal) kitabe:

"Bu bir garip Konak ki, Dostlar!
Kimsenin malı değil,
Bekçisiz de değil."

Hilmi Dede Baba'nın 1874'te koyduğu kitabe:

"Ey Aşık, gel bu Dergah'a candan ibadet et,
Kötü nefsini terk edip, mutlu ol.
İhlas ile bunalımdan kurtulmayı dilersem,
Hz. Şahkulu Sultan'ın Makamını ziyaret et."

Mehmet Ali Hilmi Dede Baba'nın, kendi Divanı'nda, Şahkulu Sultan ve birlikte andığı Ali Mansur Baba için yazdıklarından iki altlık:

"Ey, Allah'ın en cömert Dostu, İhsan sahibi
Aciz ve kimsesizlerin yardımcısı ve rehberi Sensin
Her zaman, dertlinin derdine derman Sendendir
Senin Dergahın, dertlilere şifa yeridir
Çaresiz kaldım, derman istemeye geldim Sana
Medet ey Şahkulu Sultan, ey Mansur Baba!

İnsanlar ve Melekler, Türbeni, daima tavaf ederler
Sen çare kapısısın; kurtuluşun sırnı sendendir
"Korktuğumuzdankurtar" diyen, lütfuna mazhar olur
Bu zavallı HİLMİ kulumun da suçlarını bağışla.
Çaresiz kaldım, derman istemeye geldim Sana
Medet ey Şahkulu Sultan, ey Mansur Baba!"

Külliye, Hacı Bektaş Veli kaynaklı Şahkulu Sultan felsefe ve uygulamaları ile şekillenen aydınlık tarihi misyonuna uygun olarak, maddî ve manevî aydınlanma merkezi olma işlevini sürdürmektedir. Bu bağlamda, külliye, kendisine gönül verenlerin yardımı ve ortak tavır ile: din, dil, cinsiyet, ulus, etnik köken, siyasi görüş vb farklılıklara bakmaksızın, herkese açık ve herkesle barışık; halkın inanç ve uygulamalarına saygılı ve onları yaşatmaya yardımcı; bilimi rehber edinmiş, onu üretmeyi ve insanlık yararına sunmayı ibadet sayan; Atatürk ilke ve devrimleri ile kuruluşunda destek olduğu, laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti Devletinin millî birlik, bütünlük ve esenliğinden yana toplumsal sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadır.

Ocak 2001

FOTOĞRAFLAR

Hubyar Cem Erkânı

Sivas Hafik Çaltılı Köyü

Günümüz İstanbul'unda hâlâ aslına uygun devam ettirilmeye çalışılan geleneksel Hubyar Cem erkânı... Bu Cem, aynı zamanda görgü Cemidir. Özel izin ile girdim ve paylaşmama izin verilen bazı fotoğrafları paylaşıyorum.

Ceme yeni gelen canlar, dedenin duasına duruyorlar.

Gözcü, cemde göreve başlamak için duasını (gülbenğini) alıyor.

Süpürge hizmeti.

Kırlar semahının ve diğer hizmetlerin yapılması için seccadenin serilmesi.

Kırklar Semahının bölümlerinde kareler.

Hubyar Cem erkanında Şah (pervaz) hizmeti.

Hubyar Cem erkani, Saka hizmeti.

Hubyar Cem Erkanı Çerağ hizmeti.

Hubyar Cem erkani, Gönüller Semahı.

Hubyar Cem Erkanı, Aşığın hizmet sonrası
Duasını (gül Bengini) alması.

Bekçilerin hizmet sonrası duasını (gül Bengini) alması.

Şahkulu Cem Erkânı

Şahkulu Sultan Dergâhı Cemevi'nde yürütülen Cem

Dedinin Cemde dar duasını vermesi.

Zakirin okuduğu nefes ile 12 Hizmet sahiplerinin meydana gelerek, dualarını (gölbenglerini) almaları.

Süpürge hizmeti.

Diğer hizmetlerin yapılabilmesi için postun serilmesi.

Çerağ hizmeti

Tezekar hizmeti

Kırkclar semahının dönülmesi.

Semahların dönülmesi.

Sakka Suyu hizmeti.

İmam Hüseyin ve Kerbela şehitleri için mersiye okunması.

Ceme gelen canların getirdiği lokmaların dualarının (gölbenginin) verilmesi.

Cemev'inin içinde yaşam ağacını simgeleyen direk.